

A.X. Trigulova

MUSIQADAGI ROMANTIZM

Monografiya

*Frants Shubert, Frederik Chopin,
Frants List, Edvard Grig*

CH0000039612

85,31
T86

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA
VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI**

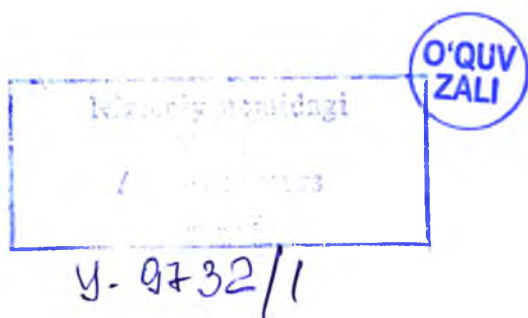
**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

A.X. Trigulova

MUSIQADAGI ROMANTIZM

**Frants Shubert, Frederik Chopin, Frants List,
Edvard Grig**

Monografiya

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2023**

UO'K: 78
KBK: 85.31
T 86

Trigulova A.X.

Musiqadagi romantizm [Matn]: monografiya / A.X. Trigulova. – Toshkent: Bookmany print, 2023. – 100 b.

“Musiqadagi romantizm” monografiyasida ushbu yo‘nalishning ko‘zga ko‘ringan namoyondalari – Frans Shubert, Friderik Shopen, Frans List va Edvard Griglarning ijodi chuqur taxlil qilingan.

Monografiyaning asosiy maqsadi – XIX-asr kompozitorlari ijodining shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini ochib berishdan iborat.

Monografiyaning muallifi musiqa ijodi va musiqiy uslub evolyutsiyasi muammolarini ilgari surar ekan, XIX asrda romantik musiqani paydo bo‘lishidagi umumiy-tarixiy sharoitlar, g‘oyaviy-estetik qarashlar, musiqiy hayot, ta‘lim va ijrochilik san‘ati kabi muhim jihatlarni yoritib beradi.

Monografiya muallifi kompozitorlar (Frans Shubert, Friderik Shopen, Frans List, Edvard Grig) ijodini taxlil qilar ekan, har bir kompozitorning hayoti va ijodiy yo‘lini muayyan tarixiy vaziyatlar kontekstida ko‘rib chiqqan xolda ochib beradi.

Monografiyaning asosiy qismini kompozitorlar asarlarining taxlili tashkil etadi.

Taxlil jarayonida asarlarning badiiy obrazlari, shakli, va dramaturgiyasi aniqlanib, o‘rganilayotgan asarlar haqida umumiy tushunchani shakllantiradi.

Monografiyaning har bir mavzusi musiqa janrlari va shakllarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi bilan bog‘liq asosiy tushunchalar va g‘oyalarni mustahkamlash bilan yakunlanadi.

Mazkur monografiya oliy ta‘lim muassasalari professor o‘qituvchilari, talabalari, magistrantlari hamda izlanuvchilari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:

B.S. Abdullaeva - Nizomiy nomidagi TDPU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, pedagogika fanlari doktori, professori

Taqrizcholar

R.G. Kodirov - O‘zbekiston davlat konservatoriyasi professori

D.A. Karimova - Nizomiy nomidagi TDPU dotcenti

ISBN 978-9910-761-45-4

© Trigulova A.X.
© “Bookmany print” nashriyoti, 2023.

ROMANTIZM

Romantizm (frans. romantizm) - badiiy oqim bo'lib, XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida avval Germaniya, Avstriya, Angliya adabiyotida, keyinchalik esa musiqa va boshqa san'at turlarida shakllangan.

Romantizmning yetakchi tamoyili – san'atkorning ijodiy tasavvuri orqali yaratiladigan kundalik turmush va orzularning, mavjudlik va oliy, ideal dunyosining bir-biriga keskin qarshi qo'yilishidir.

Musiqadagi romantizm adaboyitdagi romantizm bilan uzviy (genetik) bog'langan. Kompozitor-romantiklar adabiy asarlar, tasviriy san'at asarlari, o'zlarining shaxsiy sujetlaridan ilhomlanib asarlar yaratganlar.

Musiqiy romantizm qahramonning ichki olami yetakchi mavqega ega. Bu mavzu Shubertning kamer romanslaridan boshlab Berliozning mahobatli simfoniyalari hamda Vagnerning musiqiy dramalarigacha, uzluksiz ravishda o'tkaziladi.

Romantizm adabiyotida qahramon va uni o'rab turgan muhit o'rtasidagi qarama-qarshilik katta ahamiyat kasb etadi. Yolg'izlik mavzusi o'sha davr yozuvchilari: Bayron, Geyne, Stendal, Shamissoning ijodida ustuvor. Musiqa san'atida tashqi muhit bilan kelishmovchilik romantik kompozitorlarga xos bo'lgan xususiyat bo'lib qoladi.

Romantizm san'atining umumiy yo'nalishlaridan biri mahalliy madaniyatga qiziqishning ortib borishida ko'rinadi. Turli-tuman xalq milliy an'analari romantik san'atkorlar e'tiborini tortadi. O'rta asr afsonalari, Uyg'onish davri madaniyati qayta jonlana boshlaydi. Dante, Shekspir, Servanteslar badiiy ijodda hukmron mavqe tutishadi. Dyuma, Gyugo, Valter Skott romanlarida tarixiy hodisa asosiy o'rin egallaydi.

XIX asr xalq musiqa san'ati an'alariga tayanadigan *milliy musiqa maktablarning* gullab-yashnashi bilan e'tiborlidir. Rossiya, Polsha, Chexiya, Norvegiyaning milliy madaniyati jahon maydonida o'zining milliy maktablari bilan namoyon bo'ldilar. Ularning aksariyati umumiyevropa musiqasi rivojida yetakchi rol o'ynadi.

Romantizm san'atining yangi g'oyaviy mazmuni romantizmning xilma-xil shahobchalariga xos bo'lgan yangi ifoda usullarining paydo bo'lishiga olib keldi. Romantik san'atkor uchun kuchaytirilgan hissiyotli ifodaviylik xosdir. Tuyg'ularning aqldan ustunligi romantizm nazariyasining aksiomasidir. Romantizm uslubining keyingi eng muhim qirrası fantastik to'qimadir. Rus va G'arbiy Yevropa kompozitorlari asarlarida folklardan o'zlashtirilgan qahramonlarning ertakona olami ommalashib boradi.

Romantizm musiqasida qo'shiq yetakchi janrga aylanadi. Maishiy qo'shiqlardan romans shakllana boshladi. U badiiy ahamiyatiga ko'ra simfoniya va opera bilan bir qatordagi munosib o'rinni egalladi.

Kamer fortepiano miniatyurasi keng rivojlandi, u ham aslida maishiy musiqachilikdan kelib chiqqan edi. Maishiy raqs mustaqil janrga aylanib bordi hamda kamer romantik miniatyura uslubiga ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Shubert valslari, Shopenning mazurkalari va valslari yangi romantik yo'nalishning oliy ko'rinishlari bo'ldi.

Burjua jamiyatiga xos bo'lgan musiqiy hayotning yangi shakllari nodir cholg'u ijrochiligining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Estrada san'atining rivoji bilan birga. Paganini, Shopen, List singari mashhur iste'dodlar maydonga keldi. Estrada konsertlari ijro texnikasi, mahoratni ham yuqori darajaga olib chiqdi. Forteplano musiqasi yetakchi mavqega erishdi, u romantik musiqiy uslublarning yaratilishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Romantizm Vena klassiklari san'atidan dastur rivoji bilan farq qiladi. Adabiy manbalar kompozitorlarga aniq badiiy tasvir vositalarini topishga imkon berdi, tinglovchining hissiyot olamiga ta'sir o'tkaza oldi. Jumladan, Venaning birinchi romantik ijodkori F.Shubertda maksimal darajadagi aniqlik va ta'sirchanlik bilan poetik matn obrazlarini mujassamlashtirishga intilish yorqin ko'rinadi.

G'arbiy Yevropadagi birinchi milliy romantik opera – Veberning «Sehrli mergan» asari sujetidagi romantik qirralar va sahnaviy harakatning chambarchas aloqalari orqali yangicha musiqiy ifoda yo'nalishini ochib berdi.

Berliozning «Fantastik simfoniya»si XIX asr simfonik musiqasidagi yangi yoʻnalishni belgilab berdi. U aniq poetik obrazlarga, muayyan sujet chizigʻiga tayanadigan batafsil ishlab chiqilgan adabiy senariy asosida yaratilgan edi.

XIX asr cholgʻu musiqasida dasturiy tamoyillarni talqin etishning xilma-xil shakllari uchraydi. Romantik kompozitorlar Betxovenning “Pastoral simfoniyasi” bilan aloqador boʻlgan dasturiylik turini saqlab qolishdi. U XIX asrdagi koʻplab simfoniyalarga xosdir. Mendelsonning «Italyancha», «Shotlandcha», Shumannning «Bahor», «Reyn» simfoniyalari shular sirasiga mansub. Dasturiylikning klassik tamoyiliga xos rivoji konsert uvertyuralari janri (Mendelsonning «Yoz tunidagi tush», Shumannning «Manfred», Berliozning «Rim karnavali»)da ham kuzatiladi. Bu asarlarda biz konkret emotsional hamda dramatik oʻxshatmalarni kuzatamiz, muallifning oʻzi ham sarlavhalar orqali bunga ishora qiladi.

Dasturiylik tamoyilini romantik cholgʻu musiqasining yangi turlari – fortepiano miniatyurasi, dasturiy simfoniya, simfonik poemalarda turlicha amalga oshiriladi.

Lirik kamer miniatyuralari asosidagi yorqin dasturiylik Shuman («Karnaval», «Fantastik pyesalar») va Listning («Unashtirish», «Petrarka soneti») va boshq.) fortepiano musiqasida uchraydi.

Berliozning dasturiy simfoniyalarida maʼlum darajada tasviriy sanʼat va sujetli konkretlashtirish usullari qoʻllanilgan. Uning ikkita simfoniyasi – «Xayoliy» hamda «Romeo va Juletta» izchil ishlab chiqilgan adabiy senariy va ochiq koʻrinib turadigan sujet rivoji asosida yaratilgan. «Garold Italiyada» hamda «Motamonatriumfal» simfoniyalari tovush ifodalash usullari bilan shunchalik ziynatlanganki, bu musiqiy obrazlarni adabiy talqinlari uchun zarurat ham qolmagan.

Musiqiy romantizmdagi yangi obrazlar sohasi shakllantirishning yangicha tamoyillarida namoyon boʻladi. Klassitsizm davrida klassik simfoniya klassitsizm estetikasiga xos boʻlgan obʼektiv obrazlarni aks ettiradi. Simfonik turkum tarkibi tugallanganligi bilan karakterlanadi. Qismlar ichida materiallarning joylashtirilishida asosiy eʼtibor mavzuning rivojlanishi hamda kompozitsiyaning alohida qismlarga ajralib turishiga qaratiladi.

Romantiklar ijodida simfoniya hamda simfonik musiqaning aha-miyati saqlanib qoldi. Biroq romantiklarning yangicha estetik tafakkuri an'anaviy simfonik shakllarning o'zgarishiga hamda rivojlanishda yangicha cholg'u tamoyillarining paydo bo'lishiga olib keldi.

Olamni lirik qabul qilish – romantik musiqa mazmunining eng muhim qirrasidir. Ushbu sub'ektiv jihat rivojlanishning uzluksizligida aks etgan. Motivlar almashinishining to'liqlik holati, mavzularning variatsiyalanishi romantiklardagi rivojlanish usullarini muayyanlash-tiradi.

Intim-lirik ifoda obrazlari cholg'u musiqasidagi yangi shakllarni yuzaga keltirdi: lirik poeziya kayfiyatiga muvofiq keladigan erkin, bir qismli fortepiano pyesalari, simfonik poemalar shu yo'sinda yuzaga kelgan.

Turkumli simfoniya jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Unda lirik kayfiyat ustunlik qila boshladi (Shubertning «Tugallanmagan simfoniya»si). Musiqaning lirik tabiati bir mavzulilikka intilish (Berliozning «Fantastik simfoniya»si) hamda rivojlanishning uzluksizligida namoyon bo'ladi. Musiqiy romantizmning yangi yo'nalishlari XIX asrning 40-yillarida List tomonidan kashf etilgan janr – simfonik poemada nisbatan izchil tarzda mujassamlashgan.

Simfonik poemalarning eng yorqin tarzda ajralib turadigan xususiyati dasturiylik bo'lib, u zamonaviy poeziya va adabiyot bilan bog'liq edi. List yaratgan simfonik poemalarning nomlari alohida adabiy asarlar bilan bog'liq («Mazepa» Bayron asari bo'yicha, «Tog'larda eshitilgan sadolar» Gyugo asari bo'yicha, «Prelyudi» Lamartini asari bo'yicha).

Poemaga xos shakl hosil qiluvchi tamoyillar sifatida bir qismlilik, yagona mavzulilik, turli tematik qo'shimmalar orasidagi o'tishlarning izchilligi ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga, simfonik poema klassik turkumli simfoniya tarkibini takrorlamagan holda uning tamoyillariga tayanadi. Bir qismli shakl doirasida umumlashtirilgan holda sonata asoslari: o'zaro zid obrazlar, ikkita tonallik va mavzu markazining mavjudligi, takroriylik, turkumlilik alomatlari yaratilgan. Shunday qilib, simfonik poema mavzuning yangicha qurilishiga tayangan holda, bir qismli shakl doirasida oldingi davr ijodkorlik an'alarini saqlab qoldi.

XIX asrning birinchi yarmida G'arbiy Yevropa musiqiy san'atining eng muhim fazilatlaridan biri shu bo'ldiki, u milliy-romantik maktablarni shakllantirdi, ular o'z muhitlarida jahonning eng yirik kompozitorlarini dunyoga keltirdi.

Karl Mariya Veber Nemis xalq-milliy operasining yaratuvchisi sifatida musiqa tarixiga kirib keldi. Veber o'z ijodi hamda ko'p qirrali ijtimoiy-musiqiy faoliyati bilan milliy san'atning obro' va ahamiyatini ko'rsatishga harakat qildi. Uning eng yaxshi uchta operasi: «Sehrli mergan», «Evrianta», «Oberon» Germaniya opera san'atining rivojlanish yo'llarini belgilab berdi.

Karl Mariya Veber 1786-yil 18-dekabrda nemis shaharchasi Golsh-tiniyada musiqachi va teatr antrepneri oilasida dunyoga kelgan. Uning bolaligi va o'smirligi otasining teatr trupпасi bilan birgalikda Germaniya shaharlari bo'ylab sayohatlarda o'tgan.

Veber na umumiy, na musiqiy ta'lim olgan emas. Abbat Fogler va Mixail Gaydndan olgan musiqa darslari Veberning ijrochilik va ijodiy qobiliyatlarini o'sishiga imkon berdi. Veber o'n yetti yoshida pianinochi sifatida konsertlar berar, uchta operaning muallifi («Sevgi va mayning kuchi», «Soqov o'rmon qizi», «Peter Shmol va uning qo'shnilari») edi.

1804-yildan Veber opera teatrlari dirijyori sifatida ishlaydi (Breslavl, Karlsrue, Shtutgart, Mangeym, Darmshtadt, Frankfurt, Myunxen, Berlin). 1813-yildan 1816-yilgacha u Pragadagi opera teatriga boshchilik qildi. Veber ijodining takomilida 1814-yil alohida bosqichni tashkil etadi. Shu yili Germaniya Napoleon ustidan g'alabani bayram qilayotgan edi. Veber tuyg'ularning ko'tarinkiligi daqiqalarida milliy-ozodlik kurashi g'oyalari bilan to'lib toshgan qo'shiqlari paydo bo'ladi (T. Kerner she'rlari asosida). «Lira va qilich» to'plami, shuningdek, Volbruk matniga yozilgan qahramonona vatanparvarlik ruhidagi «Jang va g'alaba» (1815) kantatasi Veberning Germaniyada shuhrat taratishiga omil bo'ldi.

U 1817-yildan umrining oxirigacha Drezdendagi nemis musiqa teatriga rahbarlik qiladi. Veberning faoliyati Germaniyada Tilzit sulhidan (1807) keyin boshlangan milliy ijtimoiy ko'tarilish sharoitida amalga oshdi. Bular Veber dunyoqarashini, ijodiy yo'nalishini belgilab berdi, uning ilg'or estetik qarashlarini

shakllantirdi. Shu yillarda Veber tomonidan yaratilgan («Ryubetsal», 1805; «Silvana», 1810; «Abu Gasan», 1811) operalarda kompozitor uslubining yangi qirralari: xalq maishiy hayoti va ertakona sujetlarga qiziqish, musiqiy folklor bilan aloqadorlik, sharqona musiqiy kolorit v.b. muayyanlashadi.

Veber ijodining cho‘qqisi hamda eng mashhur asari «Sehrlimer-gan» («Freyshyuts») operasidir, u 1821-yilda Berlinda muallif rahbar-ligida qo‘yilgan edi. Shu vaqtdan boshlab romanik opera borliq va xayolotning uyg‘unligida jadal rivojlana boshlaydi.

Operada xalqona sujet, ovchilar hayotining rangdor manzaralari, tabiatning poetik obrazlari o‘z ifodasini topgan. Bu asarida Veber xalq musiqiy ijodiyotiga tayanadi, maishiy janrlar (vals, marsh, turli-tuman xalqona qo‘shiq shakllari)dan keng foydalandi. Shuningdek, operani umumiy romantik kolorit, musiqiy-garmonik vositalar va tembr bo‘yoq-larining yangiligi, leytmotivlarning amaliy roli, orkestr ahamiyatining kuchaytirilishi farqlab turadi. Asarda rivojlantirilgan opera shakllari bilan unchalik katta bo‘lmagan qo‘shiqona tuzilmalar va janriy sahnachalar erkin hamda tabiiy ravishda omuxtalashib ketadi. Veber musiqiy romantizm taraqqiyotining ilk davridagi kompozitorlar izlanishlarini umumlashtirgani emas (E. T. A. Gofman, L. Shpor), balki o‘z ijodi bilan R.Vagner musiqiy dramaturgiyasi tamoyillarining yuzaga kelishi uchun ham zamin hozirladi.

Veberning «Evrianta» operasi (1823-yil, Vena, muallif boshqaruvidagi postanovka) ko‘pplanli tarixiy-afsonaviy ritsarona romantik operalarning yangi turini namoyon etdi. U Vagner yaratgan ritsarona «Tangeyzer» va «Loengrin» operalari uchun zamin bo‘ldi.

Veberning so‘nggi operasi «Oberon» (1826-yil, London) afsonaviy romantik opera janrini rivojiga turtki berdi. Unda xalqona-fantastik obrazlarning yorqin olami mujassamlashgan edi. Ushbu opera kuylarning tabiiy jilvalari bilan orkestrga xos koloritning rang-barangligi va yorqinligi sabab o‘ziga rom qiladi. Ular keyinchalik Berlioz va Mendelsonlarning orkestrlashtirish uslublariga ta’sir ko‘rsatdi.

Veberga shuningdek, tugallanmagan «Tri Pinto» operasi (1821, G. Maler tomonidan 1888 yilda yakunlangan), yettita dramatik

pyesaga, jumladan Shillerning «Turandot», Volfning «Pretsioza» (1820) hamda ko'plab xor, yakkaxon va ansamblga mo'ljallangan vokal asarlar mansubdir.

Veberning cholg'u musiqasi sohasidagi puflab chalinadigan cholg'ular va orkestr ijrosidagi konsertlari nisbatan mashhurdir (3 ta klarnet uchun; fagot, valtorna uchun). Berlioz tomonidan qayta ishlangan «Raqsga taklif» (1819) fortepiano uchun yozilgan pyesa (1841) hamda orkestr bilan birgalikda fortepiano uchun yozilgan «Konsertshtyuk» (1821) dasturiy cholg'u asboblari musiqasi va maishiy raqs (vals) kuylariga asoslanadigan yangi konsert janrlari rivojida sezilarli rol o'ynadi.

Veber bir qator musiqiy-tanqidiy hamda adabiy ishlar, jumladan, tugallanmagan «Sozandaning hayoti» romani muallifidir.

Veber Londonda 1828-yilda qirq yoshida ko'k yo'tal kasallikdan vafot etadi. O'n besh yildan keyingina uning xokini o'z Vataniga ko'chirish uchun Germaniyada qo'mita tuzildi hamda 1844-yilda uning xoki Drezdenga dafn etiladi.

Eslab qolish kerak

- *Romantizm (frans. romantizm)* -badiiy oqim bo'lib, XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida dastlab Germaniya, Avstriya, Angliya adabiyotida, keyinroq musiqa va boshqa san'at turlarida shakllangan.

- Veberning «Sehrli mergan», «Evrianta», «Oberon» operalari Germaniyadagi opera san'atining keyingi rivojini ham belgilab berdi.

- Veberning «Evrianta» operasi keng qamrovli tarixiy-afsonaviy romantik operaning yangi toifasini shakllantirdi.

FRANS SHUBERT
(Schubert)
(1797-1828)

Shubert jami o'ttiz bir yilgina yashagan xolos. U hayotiy muvaf-faqiyatsizliklar iskanjasida, jismonan va ma'naviy jihatdan qiynalgan holda vafot etgan. Uning to'qqizta simfoniyasidan birortasi ham hayotligida ijro etilgan emas. Uning j'ami olti yuzta qo'shig'I bor. Yigirmaga yaqin sonatasidan faqat uchtasigina nashr etilgan edi.

Shubert dastlabki romantic-kompozitorlardan biri edi. Uning hayoti ziddiyatlarga to'la bo'lgan. Bu holat aslida ijodiy intilishlari boshqacharoq bo'lgan san'atkorga xosdir. Betxovendan farqli ravishda, Shubert san'atkor sifatida inqilobiy qo'zg'olonlar davrida emas, balki ijtimoiy-siyosiy reaksiyalar davrida yashab ijod etdi. Betxoven musiqasidagi buyuklik va qudrat, inqilobiy pafos va falsafiy teranlikka Shubert lirik miniatyuralarni, xalq hayoti manzaralarini qarshi qo'yadi. Shubert Venaning birinchi romantik-kompozitori edi. Venalik romantikning dahosi aynan xalqona maishiy janrlarda namoyon bo'ldi.

Frans Shubert 1797 yilda Vena yaqinidagi Lixental degan joyda dunyoga kelgan. Otasi maktab o'qituvchisi bo'lib, dehqon oilasidan kelib chiqqan edi. Onasi esa chilangarning qizi bo'lgan. Oilada musiqani sevishardi, doimiy ravishda musiqa oqshomlarini tashkil etib turishgan. Otasi violonchel, akalari turli xil musiqa cholg'ularini chalishgan.

Yosh Fransdagi musiqiy qobiliyatni sezgan ota va akasi Ignats unga skripka va fortepiano chalishni o'rgatishadi. Tez orada bolakay alt partiyalari ijrosi bilan oilaviy torli cholg'ular kvartetida ishtirok eta boshlaydi. Fransning ovozi go'zal va yoqimli edi. U cherkov xoriga qatnashar, u yerda murakkab yakkaxon partiyalarni ijro etardi. Ota o'gilning muvaffaqiyatlaridan xursand bo'lardi. Frans o'n bir yoshga to'lganda uni konvikt – cherkov qo'shiqchilarini tayyorlovchi maktabga berishadi.

O'quv yurtidagi sharoit boladagi musiqiy qobiliyatning rivojlanishi uchun qo'l keldi. Maktab o'quvchilari orkestrida u birinchi skripkachilar guruhida chalar, gohida esa dirijyor vazifasini ham bajarar edi. Orkestrning repertuari juda xilma-xil edi. Shubert turli janrlardagi simfonik asarlar (simfoniyalar, uvertyuralar), kvartetlar, vokal asarlari bilan tanishadi. U do'stlariga Motsartning sol minor simfoniyasi hayajonga solganini e'tirof qilgan. Unga Betxovenning musiqasi yuksak namuna bo'lgan.

O'sha yillarning o'zidayoq Shubert ijod qila boshlagan edi. Uning dastlabki asarlari – fortepiano uchun fantaziya, bir qator qo'shiqlar bo'lgan. Yosh kompozitor ko'p ijod qilar, ularni zavq bilan, berilib yaratar, ko'pincha bu maktabdagi boshqa o'quv fanlari hisobiga bo'lardi. Boladagi favqulodda qobiliyat saroy kompozitori Salyerining e'tiborini tortadi. Uning qo'lida Shubert bir yil davomida shug'ullanadi. Vaqt o'tishi bilan Fransdagi musiqiy qobiliyatning shiddat bilan rivojlanib borishi otasini ko'proq bezovta qila boshlaydi. Hatto butun dunyoga mashhur bo'lgan musiqachilarning ijodiy yo'llari juda qiyin kechganligini yaxshi bilgan ota bolaning bunday taqdirga duchor bo'lishdan asrab qolmoqchi edi.

Musiqa bilan haddan tashqari ko'p mashg'ul bo'lishga nisbatan jazo tariqasida u o'g'lining bayram kunlarida ham uyga kelishini ta'qiqlab qo'yadi. Biroq hech qanday ta'qiqlar boladagi iste'dodning rivojiga tosiq bo'la olmasdi. Shubert konvikt bilan aloqani uzishga, zerikarli va keraksiz darsliklardan qutilish, foydasiz, insonning qalbi va aqliga ta'sir qilmaydigan qoidalarni unutishga, erkinlikka chiqishga qaror qiladi. U butunlay o'zini musiqaga bag'ishlamoqchi, faqat u bilan yashashga, faqat shuning uchun yashashga intiladi.

1813 yil 28 oktyabrda u o'zining Birinchi simfoniyasini yozib tugatadi. Shubert partituraning oxirgi sahifasiga shunday so'zlarni yozib qo'ygan edi: «Xotima va tugatish». Bu simfoniyaning xotimasini hamda konviktning tugallanganligini anglatardi. Uch yil u o'qituvchiga yordamchi bo'lib ishladi, bolalarga savod va boshqa dastlabki o'quv fanlaridan dars berdi. Shunga qaramay uning musiqaga havasi, ijod qilish istagi tobora kuchayib borar edi. Uning yashovchan ijodkorlik tabiatiga hayrat bilan boqishga to'g'ri keladi. 1814 yildan 1817 yilgacha hamma narsa unga qarshi qaratilganday ko'rinsada, u hayratlanarli darajadagi ko'p asarlarini yaratadi. Faqat 1815 yilning o'zidagina Shubert 144 qo'shiq, 4 opera, 2 simfoniya, 2 messa, 2 fortepiano sonatasi, torli kvartet yaratadi.

Otasining barqaror oylikka ega bo'lgan o'qituvchi qilish orzusi chipakka chiqadi. Yosh kompozitor o'zini musiqaga bag'ishlash haqida uzil-kesil qaror qabul qildi hamda maktabdagi o'qituvchilik ishini tashladi. Shubertning shundan keyingi unchalik uzoq bo'lmagan hayoti ijodiy jasoratlardangina iborat. Katta moddiy qiyinchiliklarni boshidan kechirishiga qaramay u tinimsiz ijod qilar, bir asar ketidan ikkinchisini yaratar edi. Moddiy qiyinchiliklar baxtga qarshi, uning yaxshi ko'rgan qiziga uylanishiga monelik qiladi. Tereza Grob cherkov xorida qo'shiq aytadi. Dastlabki repetitsiyadan keyinoq Shubert uni payqab qoladi, vaholanki bu qiz boshqalardan keskin ajralib turmasdi. Musiqa boshlanishi bilanoq Terezaning rangsiz yuzlari jonlanib ketardi.

Shubert taqdir nayranglariga qanchalik ko'nikmasin, o'ziga nisbatan uning bunchalik shafqatsiz bo'lishini tasavvur ham qilmagan edi. U o'z kundaliklarida: «Haqiqiy do'stni topgan kishi bahtlidir. Agar bu do'stni o'z xotini qiyofasida topgan kishi yanada baxtliroqdir», deb yozgan edi. Afsuski, uning orzulari amalga oshmadi.

Bir necha yillar (1817 yildan 1822 yilgacha) davomida Shubert navbat bilan goh u, goh bu do'stlarinikida yashab yurdi. Ularning ayrimlari (Shpaun va Shtadler) kompozitorga konvikt davridan beri do'st edi.

Keyinroq ularning safiga san'at sohasida ko'pqirrali iste'dod sohibi Shober, rassom Shvind, shoir Mayrxofer, qo'shiqchi Fogl va

boshqalar kelib qo‘shildi. Bu davrning jonu dili Shubert edi. Bo‘yi kichkina, yag‘rindor, uzoqni yaxshi ko‘ra olmaydigan Shubert nihoyatda kirishimli odam edi.

Uchrashuv paytlarida do‘stlar badiiy adabiyot, o‘tmish va zamonaviy poeziya bilan tanishishar edi. Duch kelgan muammolar ustida qizg‘in bahslashishar, mavjud ijtimoiy tartiblarni tanqid qilishar edi. Biroq, ba‘zi paytlarda bunday uchrashuvlar faqat Shubert musiqasiga bag‘ishlanar, ular hatto «shubertxonlik» degan nom ham olgan edi. Bunday uchrashuvlarda kompozitor fortepianodan uzoq ketmas, shu yerning o‘zidayoq ekosezlar, valsar, lendlerlar va boshqa raqslar uchun musiqa ijod qilardi. Ularning ko‘pchiligi qog‘ozga tushirilmasdan shu taxlitda qolib ketgan. Shubertning qo‘shiqlari bundan ham ko‘proq qiziqishni uyg‘otar, ularni ko‘pincha Shubertning o‘zi ijro etardi.

Maishiy hayotdagi parokandalik, Shubertni qizg‘in, uzluksiz, ehtirosli ijoddan chalg‘ita olmasdi. U izchil, muntazam ijod qilardi. «Men har kuni saharda ijod qilardim. Bir pyesani tugatiboq boshqasini boshlardim», deb e‘tirof etgan edi kompozitorning o‘zi. Ayrim kunlarda u o‘nlab qo‘shiqlar yaratardi! Musiqiy g‘oyalar unda uzluksiz tarzda paydo bo‘lardi. Kompozitor ularni arang qog‘ozga tushirishga ulgurardi. Musiqa uning tushlariga ham kirib chiqardi. Uyg‘onishi bilanoq u tezda ularni yozib olishga urinar, shuning uchun u ko‘zoynagini, hatto uxlab yotganida ham olib qo‘ymasdi. Agar asar birdaniga takomillashgan va yakunlangan tarzda quyilib kelmasa, to o‘zi qanoat hosil qilmaguncha ishni davom ettirar edi. Xuddi shuning uchun ham Shubert ayrim she‘riy matnlarni yetti variantgacha yozgan! Shu davrda Shubert o‘zining mashhur ikki asari -«Tugallanmagan simfoniya» va «Go‘zal tegirmonchi qiz» qo‘shiqlar turkumini yaratadi.

Shubertning «Tugallanmagan simfoniya»si (1822) yangi turdagi lirik-dramatik simfoniya bo‘lib, to‘liq tugallangan asardir. Unda mujassamlashgan obrazlar hamda ularning rivoji ikki qismda o‘z ifodasini topgan. Har ikki qism ham lirik bo‘lishiga qaramay, ularning har biri o‘ziga xos turfa ranglarga ega. Birinchi qismda lirik kechinmalar fojiali chuqurlashuv bilan berilsa, ikkinchi qismdagi lirika bosiq, ma‘rifiy o‘y-hayollarga to‘yingan tarzda

beriladi. Boshqa asarlarida bo'lgani kabi bu simfoniyasida ham Shubert markazga oddiy inson tuyg'ularini qo'yadi.

Shubert qalbidagi eng nodir tuyg'ular qo'shiqlarda mujassamlashgan edi. Ularda kompozitor kutilmagan yuksakliklarga ko'tarilgan. Shubert qo'shiqlarini butun umri davomida yaratdi. Uning musiqiy merosida olti yuzdan ortiqroq qo'shiqlar bor. Vokal lirikasi tarixiga Shubert Gete she'rlariga yozgan qo'shiqlari bilan kirgan bo'lsa, o'zining qisqa umrini, Geyne she'rlariga bastalagan qo'shiqlari bilan yakunladi. Shubert she'riy matnlarda o'zini to'liqlantirgan fikr va tuyg'ularni izlaydi. Shubert qo'shiqlaridagi asosiy o'rinni vokal (*yakkaxon*) musiqasi tashkil etadi. Unda poeziya va musiqa uyg'unligining yangicha romantik munosabatlari aks etgan bo'lib, ular o'z o'rinlarini almashtirgandek tuyuladi: ya'ni go'yo so'zlar «kuylaydi», musiqa «gapiradi».

Shubert ifodali vokal musiqanining yangi turini kashf etdi. Ular XIX asr musiqasida yetakchi o'rinni egallaydi. Ohanglar matnning istalgan burilish va o'zgarishlariga moslashishi, undagi nozik tomonlarini sayqallashtiradi. Shubert qo'shiqlarida jo'rovozlikning o'rni va ahamiyati kattadir. Shubert fortepiano partiyalarida badiiy tavsifni o'zining sehrli va yashirin ta'sirchanligiga ega bo'lgan qudratli omil sifatida talqin qiladi. Vokal musiqa hamda jo'rovozlikdagi, qo'shiq janrlari va shakllarida Shubert tomonidan kashf etilgan yangicha tamoyillar keyingi taraqqiyot uchun zamin bo'ldi va vokal lirikaning keyingi rivoji uchun imkoniyatlar yaratdi. O'n olti qo'shiqdan tashkil topgan birinchi to'plam «Urchuq yonidagi Gretxen», «Dala atirguli», «O'rmon shohi», «Podachining shikoyati» kabi mukammal qo'shiqlarni o'z ichiga olgan. «Urchuq yonidagi Gretxen» qo'shig'ini Serov iborasi bilan aytganda «buyuk dramatik dostonlar» qatoriga kiritish mumkin. U sevuvchi va iztirob chekuvchi ayolning ichki dunyosini ochib beruvchi nozik psixologik etyuddir. Qo'shiq band shaklida yozilgan bo'lib, keng rivojlangan vokal hamda fortepiano partiyalari bilan ziynatlangan.

«O'rmon shohi» balladasi kompozitorning fantastik obraz-larga, real hayot voqealari uydirmalardan ajratib bo'lmaydigan syujetlarga romantik qiziqishlari namoyon bo'lgan asardir. Ballada erkin kompozitsiyaga tayangan bo'lib, uning musiqiy qurilishi syujetning kengaytirilishiga bo'ysundirilgan. Balladani ot dukuriga

o'xshaydigan uzluksiz og'ir zarblar bilan kuzatilib boruvchi ritm yagona butunlikka birlashtiradi Oktava va akkordlarning triolli repititsiyalari yordamida Shubert to'la ko'ruvshitutuv tasavvurini yuzaga keltiradi.

Shubertning vokal lirikasida qo'shiq turkumlari asosiy o'rinda tutadi. Vokal musiqasining bu janrida Shubertdan oldin ijod qilgan san'atkor Betxoven bo'lib, u 1816 yilda «Olisdagi mahbubaga» turku-mini yaratgan edi. Turkum vokal shaklining paydo bo'lishi romantik musiqadagi o'z-o'zini namoyon qilish va avtobiografiyaga moyil bo'lgan asosiy belgini ko'rsatuvchi hodisadir. Vilgelm Myullerning she'riy turkumlari Shubert uchun ijodiy omil va poetik asos vazifasini bajardi. Shubertning ikkita qo'shiqlar turkumi – «Go'zal tegirmonchi qiz» va «Qishki yo'l»-vokal janrlari musiqa tarixidagi yangi sahifalar. Turkum o'rtasida zich aloqadorlik mavjud: she'riy matn bitta shoirga – Vilgelm Myullerga tegishli, har ikki holatda ham bitta shaxs – baxt va muhabbat izlayotgan daydi harakatlanadi. «Go'zal tegirmonchi qiz» asarining qahramoni hayotga shodiyona odim tashlayotgan yigitcha. «Qishki yo'l»da u hamma narsasi orqada qolgan, hamma narsadan hafsalasi pir bo'lgan odam sifatida ko'rsatilgan. Har ikki turkumda ham hayot va inson kechinmalari tabiat bilan zich qo'shilib ketgan. «Go'zal tegirmonchi qiz» turkumi syujeti bahorgi tabiat qo'ynida rivojlanadi. «Qishki yo'l» turkumi esa ayovsiz qish manzarasida tasvirlanadi. Yoshlikning barcha orzu-umidlari hamda sarobli xayollari bilan gullayotgan bahorga, yolg'izlik izg'irini esa qorlar qoplangan qish tabiatiga qiyoslanadi.

Shubert hayotining oxirgi o'n yilligidagi asarlari janran turli-tumandir. U simfoniyalar, fortepiano uchun sonatalar, kvartetlar, kvintetlar, trio, messalar, operalar, ko'plab qo'shiq va boshqa musiqalarni yaratadi. Biroq kompozitorning tirikligida uning asarlari juda kam ijro etilgan. Shuning uchun ham ularning ko'p qismi qo'lyozmalarda qolib ketgan. Na mablag', na homiylarga ega bo'lgan Shubertda o'z asarlarini nashr qilish imkoni deyarli bu'madi. Shubertning birorta operasi sahnalashtirish uchun qabul qilinmagan, vaholanki u «Shaytonning quvnoq uyi» (1814), «Alfons va Estrella» (1822) operalarini, «Fernando» (1815), «Egizaklar» (1819), «To'rt yillik ro'za» (1815) zingshpillarini yozgan edi. Uning

simfoniyaalaridan birortasi ham orkestr bilan ijro etilmagan. Bugina emas, uning eng yaxshi Sakkizinchi hamda To'qqizinchi simfoniyaalari kompozitor vafotidan bir necha yillar o'tgach topilgan. Gyotening she'rilariga bastalangan qo'shiqlar garchi ularni Shubertning o'zi shoirga yuborgan bo'lishiga qaramasdan, e'tibor qozonmagan.

Tortinchoqlik, o'z ishlarini yo'lga qo'ya olmaslik, odamlardan biror narsa so'rashni istamaslik, ular oldida past ketishdan tiyilish ham Shubertning doimiy moddiy qiyinchiliklariga sabab edi. Doimiy umidsizlik, ba'zan hatto ochlikka qaramasdan kompozitor na knyaz Estergazi xiz-matiga kirishni xohlar, na saroy organchilari yoniga borardi. Vaholanki, ular uni har doim saroyga taklif qilishar edi. Ba'zi paytlarda Shubertning hatto fortepianosini ham bo'lmas, u cholg'usiz ijod qilardi. Moddiy qiyinchiliklar uning musiqa yaratishiga halal bera olmasdi.

Shunga qaramasdan venaliklar Shubertning asarlarini yaxshi ko'rishardi. Og'izdan-og'izga o'tib kelayotgan qadimgi xalq qo'shiqlariga o'xshab uning asarlari ham asta-sekin o'z muxlislarini topa bordi. Bular go'zal saroy salonlarining doimiy ishtirokchilari, oliy tabaqa vakillari emas edi. Bunda o'sha davrning mashhur qo'shiqchisi Iogann Mixael Fogl Shubert qo'shiqlarini kompozitorning o'zi jo'r bo'lgan holda ijro etardi. Moddiy ta'minlanmaganlik, uzluksiz hayotiy muvaf-faqiyatsizliklar Shubertning sog'ligiga yomon ta'sir o'tkazdi. U juda oriqlab ketgan edi. Umrining oxirgi yillarida otasi bilan yarashish, nisbatan osoyishta, me'yordagi maishiy hayot ham endilikda hech narsani o'zgartira olmas edi. Shubert musiqa yaratishni to'xtata olmas edi, uning hayotidagi mazmun shunda edi.

Kompozitor yigirma yetti yoshida do'sti Shoberga: «...men o'zimni dunyodagi eng baxtsiz, abgor kishi deb bilaman...», – deb yozgan edi. Bu kayfiyat so'ngi davr musiqasida ham o'z ifodasini topgan. Agar oldinlari Shubert, asosan yorqin, quvnoq asarlar yaratgan bo'lsa, o'limidan bir yil oldin u «Qishki yo'l» turkumini yaratadi. Bu asarida u iztiroblar, chorasiz sog'inch, ruhning azobli og'riqlarini ifoda etgan.

1828 yilda do'stlarning sa'yi harakatlari bilan Shubertning hayotligida uning o'z asarlaridan iborat bo'lgan yagona konsert

tashkil etiladi. Konsert katta muvaffaqiyat qozonadi, u kompozitorga katta quvonch bag'ishladi. Uning kelajak rejalari yanada ko'paydi. Sog'lig'ining yomonlashganiga qaramay, u ijod qilishda davom etadi. O'lim kutilmaganda keldi. Shubert tif bilan kasallangan edi. Darmonsizlangan organizm og'ir kasallikni ko'tara olmadi. Shubert 1828 yil 19 noyabrda vafot etdi. Qolgan mol-mulk arzimagan pulga baholangan edi. Ko'plab asarlar yo'q bo'lib ketdi.

O'sha davrdagi mashhur shoir Grilpartser bir yil oldin Betxovenning qabr toshiga she'r yozgan edi. U Shubertning Vena qabristonidagi oddiygina yodgorligiga shunday yozuvlarni bitgan edi: «Bu yerda musiqaning boy xazinasigina emas, amalga oshmagan umidlari ham ko'milgan».

Eslab qolish kerak

- Shubert Venaning birinchi romantik-kompozitori edi.
- Shubert qalbidagi eng nodir tuyg'ular qo'shiqlarda mujassamlashgan edi.
- 1828 yilda do'stlarning sa'yi harakatlari bilan Shubertning hayotligida uning o'z asarlaridan iborat bo'lgan yagona konsert tashkil etiladi.

Shubertning vocal ijodi

Shubertning musiqa merosini olti yuzdan ortiq qo'shiqlar tashkil etadi. Nazmiy matnlarda u o'ziga yaqin bo'lgan o'y-fikr, hissiyotlarga javob izlagan. U ayniqsa she'rning va musiqa mutanosibligiga diqqatini jalb qilgan. Chunonchi, Shubert yozgan qo'shiq turkumlari she'rlarining muallifi Vilgelm Myullerning o'zi asarlarini qo'shiq qilib kuylashga mo'ljallagan va bu Shubertni qiziqtirib qoydi.

Vokal lirika tarixiga Shubert Gyote qo'shiqlari bilan kirib keldi va o'zining qisqa hayotini Geyne she'rlariga yozilgan qoshiqlari bilan yakunladi. Shubert qo'shiqlarida vocal lirikasi asosiy o'rin egallaydi, ularda she'riyat va musiqaning uyg'nlashuviga yangi romantik munosabat o'z aksini topdi, unda so'z "kuylaydi", ohang esa "gapiradi".

Shubert kuychan, ohanglarni deklamatsiyali, nutq intonatsiyalari bilan birlashtirib, XIX asr musiqasida asosiy o'rinni egallagan ifodaviy vocal melodikasining yangi turini yaratdi. Vokal

4-97321,17-

melodikasining ushbu turi musiqaning cholg‘u sohasini qamrab olib, kelajakda Shuman, Brams vocal lirikasida, Shopen ijodida yangidan o‘zgarishlar bilan rivojlandi.

Shubert qo‘shiqlarida vocal melodikasi matnning turli burilishlariga, uning xususiyatlarini bo‘rttirgan holda moslasha olish xususiyatlariga ega. Badiiy tavsifning qudratli omili bo‘lgan va uningsiz badiiy yaxlitlikning o‘zi mavjudligi mumkin bo‘lmagan jo‘rluk (akkompa-niment)ning ham ahamiyati kattadir.

Shubert vokal asarlarining shakli musiqiy-shoirona obrazning xarakteri va harakatidan kelib chiqadi. U kuplet shakliga murojaat qiladi. Shubert tomonidan topilgan vocal melodikasi, fortepiano partiyasi, qo‘shiq janrlari va shakllarining tamoyillari kelajak rivojlanishga asos soldi va vocal lirikasining butun kelajak evolyutsiyasiga turtki bo‘ldi.

Gyote she‘rlariga yozilgan qo‘shiqlar

Gyote she‘rlariga yozilgan o‘n oltita qo‘shiq to‘plamiga “Urchiq yonidagi Gretxen”, “Dala atirguli”, “O‘rmon shohi”, “Cho‘pon arzi” kabi ommalashib ketgan qo‘shiqlar kirgan.

Shubert va Gyotening “Dala atirguli” qo‘shig‘i xalq qo‘shig‘i sifatida qabul qilinadi. Gyote she‘rining o‘zida nozik istehzo yashiringan bo‘lib, u Shubert tomonidan bir nechta aniq bo‘yoqlar bilan kuchaytirilgan.

Qo‘shiq o‘n olti taktdan iborat bo‘lib, u to‘rt taktli naqarot va ikki taktdan iborat fortepiano ijrosi bilan almashadi.

Qo‘shiqning kuyi sodda bo‘lsada, o‘zida ko‘p xususiyatlarni mujassamlashtirgan. Shubert kuyni turli ohang-ritm ko‘rinishlari bilan bezaydi. Vokal surati juda ham turli-tuman: hazilona xitoblar, bir tovushda yengil sakramalar, qisqa va jadal kuylashlar bilan uyg‘unlashib ketadi:

nachgebend [poco rit.] wie oben [a tempo]

Ро-за, ро-зоч-ка мо-я, ро-зоч-ка на по-ле

pp

Afsonaviy obrazlarga bo‘lgan romantik mayl “O‘rmon shohi” balladasida namoyon bo‘ldi. Ballada, xalq-shoirona ijodining shakllaridan biri sifatida kelib chiqishi uzoq o‘rta asrlarga borib taqaladi. Balladalarining syujetlari xalq tomonidan o‘zgarishlar kiritilgan o‘tmishdagi tarixiy voqealar, yoki qadimiy rivoyatlardan iborat bo‘lgan.

Nemis poeziyasida balladaning qayta tug‘ilishi va unga yangi hayot baxsh etilishiga Gyote, Shiller, Geynelar sababchi bo‘lishdi. Konviktda o‘qish davrida Shubert XVII asr nemis kompozitori I. R. Sumshteg balladalarini bilan tanishadi.

Shubertning “O‘rmon shohi” balladasi romantik musiqaning ushbu yangi janrdagi eng mukammal asaridir. “O‘rmon shohi” manzarasining bo‘rtirilgan afsonaviyligini Shubert borliq dunyoning real obrazlariga aylantiradi, bundan voqealarning dramatikligi yanada sezilarli va ta’sirchanlikka ega bo‘ladi.

“O‘rmon shohi” kompozitsiyasi erkin va uning tuzilishi syujet rivojlanishiga bo‘ysundirilgan. Bunda yalpi musiqiy-dramatik rivojlanish va shakllarning simmetriyiviyli, ifodaviyliligi va bir-biriga mutanosibli diqqatga sazovordir.

Ballada uncha katta bo‘lmagan fortepiano muqaddimasidan boshlanadi, uning materiali jo‘rnovozlik partiyasida rivojlanadi. Hikoya qiluvchi tomonidan ijro etiladigan vocal hoshiya (vocal kirish va so‘nggi so‘z) ham bor.

Kim yugurar, kim chopadi sovuq zulmatda?
Kechikkan otliq, u bilan yosh o‘g‘lon.
Qissa hikoyachining so‘zlari bilan yakunlanadi:
Otliq yugurdi, otliq yetib keldi...
Uning qo‘lida yotar go‘dak murdasi.

Qolgan barcha matn – to'g'ridan-tro'g'ri nutq bo'lib, u ota, uning o'g'li va o'rmon shohi o'rtasida taqsimlanadi. Hikoyachi, ota, bola – intonatsiya yaqinligi bilan birlashtirilgan real qahramonlardir. Hikoyachi partiyasi dramatik deklamatsiya xarakterida sadolanadi. Unda ko'proq akkordli tovushlar, kvarta va kvintaga yurishlar mavjud:

Schnell

Кто скв - чет, кто мчит - ся под илад - но - ю
 мглой? Ез - док за - поз -
 -да - льй,с ним сын мо - ло - дой;

Kuyning kuchaytirilgan xromatizatsiyalashtirilishi, rechitativ-deklamatsiya aylanmalarining o'tkirlashuvi bilan ota va o'g'li partiyalarida hissiyotlar dramatik ifodalangan:

a

Музыкальный фрагмент с вокальной и фортепиальной частью. Вокальная часть (a) имеет две строки текста: "Ди - тя, что ко мне ты так роб - ко" и "Ро - ди - мья, лес - ной царь со мной". Фортепиальная часть (b) включает две системы нот, каждая с тенором и басом, содержащими аккорды и мелодические линии.

Музыкальный фрагмент с вокальной и фортепиальной частью. Вокальная часть (a) имеет две строки текста: "Ди - тя, что ко мне ты так роб - ко" и "Ро - ди - мья, лес - ной царь со мной". Фортепиальная часть (b) включает две системы нот, каждая с тенором и басом, содержащими аккорды и мелодические линии.

O'rmon shohining o'ziga mahliyo etuvchi, qiziqarli nutqi real qahramonlarning dramatik xitoblariga qarshi qo'yiladi. Uning kuyi chorlov ohanglari bilan yo'g'rilgan. Jo'mnavozlik fakturasi raqsona akkordlarni eslatadi:

Музыкальный фрагмент с вокальной и фортепиальной частью. Вокальная часть имеет две строки текста: "Ди - тя, о - гни - ни - ся, мля -" и "-де - нел, ко мне, - - - ве -". Фортепиальная часть включает две системы нот, каждая с тенором и басом, содержащими аккорды.

Музыкальный фрагмент с вокальной и фортепиальной частью. Вокальная часть имеет две строки текста: "Ди - тя, о - гни - ни - ся, мля -" и "-де - нел, ко мне, - - - ве -". Фортепиальная часть включает две системы нот, каждая с тенором и басом, содержащими аккорды.

VOKAL TURKUMLARNING TAVSIFI

Shubertning vocal lirikasida qo'shiq turkumlari alohida o'rin tutadi. Vokal musiqasining ushbu turida Shubertning o'tmishdoshi Betxoven edi, u 1816 yilda "Uzoqdagi mahbubaga" deb nomlangan

qo'shiqlarni yozgan. Ushbu asarda bir nechta tugallangan qo'shiqlar umumiy g'oya bilan birlashtirilganki, u bitta inson ruhiy kechinmalarining turli tomonlarini ko'rsatib beradi.

XVII asr oxiri va XIX asr boshlaridagi adabiyotda lirik qissalar paydo bo'ldiki, ular kundalik yozuvlari, katta she'riy turkumlar xarakteriga ega edi. Shubert va Shuman ijodida romantic musiqaning turi bo'lgan qo'shiq turkumlari keng rivoj topdi. Shubert qo'shiq turkumlariga Vilgelm Myullerning she'riy turkumlari poetik asos bo'ldi.

Shubertning ikki turkumi – “Go'zal tegirmonchi qiz” va “Qish yo'li” vocal janrlari tarixida yangi sahifalarni ochib berdi. Ular o'rtasida juda yaqin aloqa mavjud. Uning ikkalasi ham yagona shoir – Vilgelm Myuller matniga bastalangan. Har ikki holatda ham bu hayotda baxt va muhabbat izlovchi o'sha bitta shaxs turkum - qahramonidir, lekin atrofdagilarning doimiy tushunmovchiliklari uni baxtsizlik va yolg'izlikka mahkum etadi. “Go'zal tegirmonchi qiz”da asar qahramoni – shodon hayotga qadam qo'yayotgan yosh yigitcha tarzida gavdalanadi. “Qish yo'li”da – u ko'pni ko'rgan, ko'p baxtsizliklarni boshidan kechirgan, yaxshilikdan umidini uzgan inson sifatida namoyon bo'ladi.

Har ikki turkumda ham inson hayoti va uning kechinmalari tabiat mavzulari bilan bog'liq holda ko'rsatiladi. “Go'zal tegirmonchi qiz” turkumi voqealari bahorgi tabiat qo'ynida kechadi. “Qish yo'li” turkumi qish manzaralarida tasvirlanadi. O'zining orzu-umidlari, hayoliy intilishlari tabiatning gullayotgan bahoriga o'xshatiladi, yolg'izlik azoblari, bo'm-bo'sh bo'lib qolgan qalb – qor iskanjasidagi qishki tabiat bilan taqqoslanadi.

“Go'zal tegirmonchi qiz” turkumi 1823 yilda Myuller she'rlariga yozilgan, unda tegirmonchi yosh shogirdining hayoti, sevgisi va iztiroblari haqida hikoya qilingan. O'zining birinchi sof tuyg'ularini xo'jayinning qiziga baxsh etadi, biroq qiz uning tuyg'ularini rad qiladi. Go'zal tegirmonchi qiz jasur ovchini yoqtiradi. Iztirob va tushkunlikka tushgan shogird o'zini soyning tiniq suviga otmoqchi va shu suv ostida u so'nggi xotirjamlikka yetishmoqni istaydi.

“Go'zal tegirmonchi qiz” turkumi o'ziga xos muqaddima va xotimaga ega. Muqaddima endigina hayot yo'liga qadam qo'ygan yosh

yigitning o‘y-hayollari va tuyg‘ularini ochib beradi. Xotima esa uni hayot yo‘lini tugatishga majbur qilgan kayfiyatni ifodalaydi. Turkumning chetki qismlari o‘rtasida yigitning o‘z kechinmalari, xo‘jayini – tegirmonchining qiziga bo‘lgan muhabbati haqidagi hikoyasi o‘rin olgan.

Butun turkum ikki qismga bo‘linadi: birinchi qism o‘nta qo‘shiqdan iborat – bu yorqin orzu-umid kunlari; ikkinchi qismda: gumon, rashk, qayg‘u kabi tuyg‘ular hukm suradi. Boshqa personaj – soy hayotini tasvirlovchi yondosh yo‘nalish ham bor. Bu hikoyada doimo ishtirok etuvchi yigitchaning vafodor hamrohi. Uning shildirashi gohida shodlikni, gohida esa qahramonning g‘amgin ruhiy holatini aks ettiradi.

“Yo‘lga” qo‘shig‘i xalq qo‘shiqlariga juda yaqin. Tuzilishi kupletli, tonika-dominanta garmoniyasiga tayanish, kuyning akkord tovushlari bo‘ylab joylashuvi qo‘shiqqa jadal, tetik xarakter bag‘ishlaydi:

Mässig geschwind (Умеренно скоро)

The image shows a musical score for a piece titled "Yo'lga". It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The tempo is marked "Mässig geschwind (Умеренно скоро)". The vocal line is in a 3/4 time signature and features a melody with some grace notes. The lyrics are: "Вдвн-жень-е мель-никъ жзнъ ве-детвдвн-жень-е". The piano accompaniment is in a 3/4 time signature and features a steady eighth-note bass line. The dynamics are marked "p" (piano) and "mf" (mezzo-forte).

“Soy allasi” qo‘shig‘i osoyishta g‘amginlik va melankoliya tuyg‘usi bilan yog‘rilgan:

Mässig (Умеренно)

Музыкальный фрагмент с вокальной линией и фортепиано. Вокальные ноты имеют следующие тексты: Ба - ю баг, ба - ю баг, ти - хо за - сы - пай.

Birinci qismdagi: “Qayoqqa?” va “Mening” qo‘shiqlari diqqatga sazovordir. “Qayoqqa?” qo‘shig‘ida tegirmonchining shogirdi soyning quvnoq chorlashiga bo‘ysunib, uning orqasidan noma’lum tomonlarga ketishi to‘g‘risida hikoya qilad

Mässig

Музыкальный фрагмент с вокальной линией и фортепиано. Вокальные ноты имеют следующие тексты: Я слы - шел, как ка - тил - ся ру - чей с вы - со - ких скал.

“Mening” qo‘shig‘i shodon tuyg‘ularning avjini ifodalaydi. O‘zining keng surati bo‘yicha u boshlang‘ich “Yo‘lga” qo‘shig‘iga o‘xshashib ketadi:

Mässig geschwind. (Умеренно скоро)

Ру - че - ёк, ты не жур - чи,
ко - ло - со, ты не сту - чи,

“Sinchkovlik” qo‘shig‘i anchagina ziddiyat olib kiradi, unda Shubert kuplet shaklidan chetlab, musiqiy materialni erkin tarzda, she‘riy matnga bo‘ysungan holatda rivojlantiradi. Kuy xromatizmlar va konsonans yakunlardan tuzilgan. Jumlarar pazalar bilan ajratiladi:

Langsam (Медленно)

Ни зве - зды, ни шве - точ - ки не стра - ши - ва - ю я, о -
ни объ - яс - нить мне не мо - гут, что так то - нит ме - ня.

Turkumning ikkinchi qismi qo'shiqlarida Shubert yosh yigitning qalbidagi og'riq va tushkunlik qanday o'sib borayotganligini ifodalaydi. Yigitning gumonlari tasdiqlanadi: uning raqibi – jasur ovchi yigitdir. “Ovchi” qo'shig'ida Shubert yangi qahramon obrazini yaratadi, unda ovchilar karnayiga yaqin bo'lgan kvarta va kvintalardan foydalanladi:

Geschwind (Быстро)

Музыкальный фрагмент из произведения Шуберта «Охотник» (Op. 18, No. 1). Музыка написана в 2/4 такта, мажорном ладу. Темп обозначен как «Geschwind (Быстро)». В первом системном делении показаны вокальная линия и фортепиано-сопровождение. Фортепиано-сопровождение начинается с аккорда в правой руке и ритмичного сопровождения в левой руке. Вокальная линия начинается с ноты G4. Во втором системном делении добавлена вокальная линия с русскими текстами: «и-щег о-хот-ник над на-шим ру-чьём? Эй, луч-ше о-стна-ся в ле-су ты сво-ём.»

“Rahsk va g‘urur”, “Sevimli rang”, “Tegirmonchi va soy” qo‘shiq-lari ikkinchi qismning dramaturgik o‘zagidir.

“Rahsk va g‘urur” qo‘shig‘ida qahramonning kechinmalariga hamdardlik bilan soyni-
ng shovqinli shovullashini eshitishimiz mumkin:

Сeschwīndn (Быстро)

Ку - да не-сѣшь - ся бур - ноты, ручей, ру - чей?

Turkumning eng ifodali qo‘shiqqlaridan biri “Sevimlirang” qo‘shig‘I bo‘lib, u “Qish yo‘li” turkumi fojeaviy ohanglarini oldindan bildiruvchi yagonaqo‘shiqdir. Qo‘shiq Betxoven “qora tonallik” deb atagan si minor tonalligida yozilgan. Qo‘shiqning vocal kuyi o‘zining lirik hayajonliligi va keng ijro imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Fortepiano jo‘rnavoqligi kuyni takrorlaydi, ortirilgan sekundaning pastga yo‘nalgan harakati va pastki registrlarning xira sadolarga cho‘mishi bilan uning g‘amgin xarakterini o‘tkirlashtiradi:

[Etwas langsam (Чуть медленно)]

Вле - су ме - ня за - рой - те, зе - ле - ным мхом по -

крой - те, ей мил зе - ле - ный цвет, ей мил зе - ле - ный цвет!

“Tegirmonchi va soy” qo‘shig‘i dialog ko‘rinishida tuzilgan. Soy tegirmonchining g‘amgin savollariga ohista javob beradi. Tegirmonchi va soy obrazlari bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilgan. Tegirmonchi partiyasi minorda sadolanadi, jo‘rnazovlik siyrak akkordlar bilan chegaralangan, soyning javoblari shu nomdagi major va osoyishta to‘lqinsimon figuratsiyalar bilan bo‘rtirilgan:

Mässig (Умеренно)
Мельник (Der Müller)

Где встра - дая - ях серд - це на - ве - ки за -

This musical score is for the piece 'Mässig (Умеренно) Мельник (Der Müller)'. It features a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in a minor key and has a tempo marking of 'Mässig (Умеренно)'. The lyrics are in Russian: 'Где встра - дая - ях серд - це на - ве - ки за -'.

мрёт, там ли - ли - н неж - ной шве - ток ра - стёт.

This musical score continues the piece 'Mässig (Умеренно) Мельник (Der Müller)'. It features a vocal line and a piano accompaniment. The lyrics are in Russian: 'мрёт, там ли - ли - н неж - ной шве - ток ра - стёт.'

Ручей (Der Bach)

Но ес . лвстра . дая . я лю . бовь по . бе . дит , то

This musical score is for the piece 'Ручей (Der Bach)'. It features a vocal line and a piano accompaniment. The lyrics are in Russian: 'Но ес . лвстра . дая . я лю . бовь по . бе . дит , то'.

в не . бе , я . гра . я , звез . да за . бес . тят ,

Qo'shiq uch qismli shaklda yozilgan. Reprizada ziddiyatli obrazlarning o'zaro uyg'unlashuvini kuzatish mumkin. Yakuniy jumalarda va postlyudiyada abadiyatga ketish haqidagi so'zlarga qaramasdan majorga, osoyishta garmoniyalarga qaytish sababli paydo bo'luvchi yorqin bo'yoqlar namoyon bo'lishi o'limga nisbatan ko'proq g'amgin bo'ysinuvchanlikni bildiradi:

Жур - чи ж без - за - бот - но и пе - снь

пой, на дне тво - ём най - ду я мой веч - ный по - кой,

“Qish yo‘li” turkumi 1827 yilda yozilgan. O‘zining mazmuni bo‘yicha u to‘rt yil avval yozilgan “Go‘zal tegirmonchi qiz” turkumidan farq qiladi. Qachonlardir quvnoq va tetik bo‘lgan yigitchani endi umuman tanib bo‘lmaydi. Uning boshiga baxtsizlik, g‘am-g‘ussa tushgan. U o‘z sevgilisini tashlab ketishi kerak, chunki u qashshoq. U o‘zi uchun qadrdon bo‘lib qolgan joylarni tashlab, uzoqlarga ketishga majbur. Oldinda uni faqat qabr yo‘li

kutadi. Barcha qo‘shiqlar turkumning fojeaviy mavzusi, uning kayfiyati bilan birlashtiriladi.

“Qish yo‘li” turkumi yigirma to‘rt qo‘shiqdan tashkil topgan va har birida o‘n ikkita qo‘shiq bo‘lgan ikki qismga bo‘linadi. Birinchi qo‘shiq “Xotirjam uxla” – bu o‘tmishdagi cevgi, o‘z vatanini tashlab ketgan musofirni nimalar kutishi haqidagi g‘amgin qo‘shiq.

[MaBig, in gehender Bewegung (Умеренно)]

Музыкальный фрагмент, состоящий из вокальной линии и фортепианного сопровождения. Вокальная линия начинается с ноты G4, за которой следуют ноты A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Текст песни: Чу - жим при - шёл сю - да я, чу - жим по - юн - нул край.

“Arg‘uvon daraxti” qo‘shig‘i musofirning shaharga kiraverishda turgan arg‘uvon daraxti soyasida turib kelajak haqida surgan shirin o‘ylari sifatida sadolanadi:

Музыкальный фрагмент, состоящий из вокальной линии и фортепианного сопровождения. Вокальная линия начинается с ноты G4, за которой следуют ноты A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. Текст песни: У вхо - да в го - род ли - па, под ней бе - жат ру - чей.

Qo‘shiq fortepiano muqaddimasi va xotimasi bilan uch qismli shaklda yozilgan.

“Bahordagi tush” qo‘shig‘i dramatiklashtirishning qiziqarli misoli bo‘lib, u boshqa matn bilan takrorlanuvchi uchta bir-biriga qarama-qarshi lavhalardan tashkil topgan:

Etwas bewegt (Довольно подвижно)

Мне

pp

гре-зил-ся луг ве-се-льи, цве-тов раз-но-цвет-ный ко-вер.

p

“Хо‘roz bemahal qichqirdi...” lavhasi ajralib turadi, u beshafqat hayot dunyosiga kirib keladi. Ushbu ziddiyatning drammatizmi musiqiy ifodaviylikning ko‘plab usullari bilan ta’kidlanadi: minor ladi majorni, dissonantly to‘xtalishlar va alteratsiyalashtirilgan akkordlarning keskin otilib chiqishlar o‘rnini almashtiradi. Ohangdor kuylash yo‘qolib, uni deklamatsiyaga yaqin ohanglar egallaydi:

Schnell (Скоро)

Про пел пе-тух вне-зап-но, *з* и выгн ис-чез мой сон, *з* те
перь мне груст-но вспо-м-нить, о, как был пре-кра-сен он,

Turkumning ikkinchi qismida fojeaviylik muttasil o'sib boradi va yolg'izlik mavzusi o'lim mavzusi bilan almashadi. Bunarsa "Qarg'a" (qarg'a o'lim darakchisi) nomlima'yusqo'shiqda, "Yo'lsimyog'ochi" nomli fojeaviy qo'shiqda sodir bo'ladi. Ushbu ikki qo'shiq turkumning qayg'uli yakuni – "Sharmankachi" qo'shig'I sari harakatning eng muhim bosqichlaridir.

Sharmankachi obrazi artist, san'atkor, Shubertning o'z taqdirini timsoli sifatida ko'rsatilgan. Qo'shiq so'ngida qashshoq musiqachiga qaratilgan savol yangraydi: "Istaysanmi, g'am-alamga birga chidaymiz, sharmankada qo'shiq aytamiz". Qizig'i shundaki, Shubert fortepiano partiyasida basdagi tonika kvintasi yordamida sodda xalq cholg'usining sadolanishini ifodalaydi:

Etwas langsam (Довольно медленно)

Вот сто-ит шар-ман-швей-густ-но за се-лом

и ру-кой о-зяб-шей он вер-тит стру-дом,

топ-чет-ся на мес-те, жа-лок, бос и сед.

Oxirgi jumlaning so'nggi fojeaviy deklamatsiyasi juda ta'sirchan sadolanadi.

Eslab qolish kerak

• Shubert XIX asr musiqasida yetakchi ahamiyat kasb etgan ifodali vocal melodikasining yangi turini yaratdiki, unda ohangdor qo'shiq intonatsiyalarini deklamatsion, nutq jihatlari bilan birlashtirdi.

• Shubertning ikki turkumi – “Go'zal tegirmonchi qiz” va “Qish yo'li” vocal janrlari tarixida yangi sahifalarni ochib berdi

SIMFONIK IJODI

Shubert birinchilardan bo'lib yangi turdagi romantic – lirik-dramatik (“Tugallanmagan”) va lirik-epik (C-dur simfoniyasi) simfoniyalar yaratdi.

Shubert simfoniyasi romantik san'atkorning shaxsiy kechinmalarini aks ettiruvchi lirik mavzu bilan yo'g'rilgan. Ular o'zida butun romantizm san'atiga xos bo'lgan avtobiografik xususiyatlarni mujassamlashtiradi.

“Tugallanmagan” simfoniyadan oldingi 1813-1818 yillar mobaynida yaratilgan oltita simfoniyada Shubertning ijodiy salohiyati qanday yetuklikka erishgani, qanday qilib uning simfonizmi shakllanganligini kuzatish mumkin. Lirik romantik simfonizmning muhim sifatlaridan biri bo'ldi. “Tugallanmagan” simfoniyaning o'zi esa romantik simfonizmga yangi yo'nalishlarni dadil va yuksak darajada mukammal oshirilishining timsoli bo'ldi.

“Tugallanmagan” si-minor simfoniyasini Shubert o'zining iqtidori eng gullab-yashnagan vaqtda – 1822 yilda yozdi. Bu tartibi bo'yicha sakkizinchi simfoniya bo'lib, unda ja'mi ikkita qismdan iboratligi tufayli “Tugallanmagan” simfoniya nomini oldi. Ushbu lirik-dramatik simfoniya qismlarining o'rtasida ichki qarama-qarshilik mavjud emas. Birinchi qismda lirik kechinmalar fojeaviy ta'sirchanlik bilan ifodalanadi, ikkinchi qismdagi lirika mushohadali, osoyishtalik, yorqin orzu-hayollarga yo'g'rilgan.

Birinchi qism - Allegro moderato sonata shaklida yozilgan va muqaddima mavzusi – simfoniyaning asosiy g'oyasini o'zida mujassamlashtirgan o'ziga xos epigraf bilan boshlanadi. U butun birinchi qism davomida o'tadi (rivojlov va kodaga muqaddima sifatida). Ekspozitsiya va reprizaga xoshiya sifatida u qolgan boshqa mavzu materialiga qarshi qo'yiladi.

Muqaddimada bu mavzu lirik-falsafiy mushohada bilan sadolanadi, rivojlovda fojeaviy, kodada dardli xarakterga ega bo'ladi:

Allegro moderato

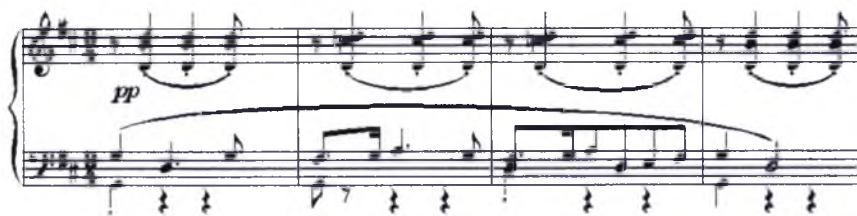

Bosh partiya mavzusini bayon etilishi o'ziga xos qo'shiq uslublari bilan diqqatni o'ziga tortadi. Klarinetlar va goboylar bu nafis, lirik g'amgin-o'ychan kuyni ijro etishadi:

Yordamchi partiya ham qo'shiqqa yaqin. Uni violonchellar quyuq, yumshoq tembr bilan ijro etishadi.

Mavzu klassik simfoniya-ga xos bo'lmagan – sol major tonalligida (si minor tonalligiga nisbatan VI bosqich tonalligi) sadolanadi:

Ekspozitsiya mavzulari o'rtasida antagonizm va ichki qarama-qarshilik yo'q. Ikkalasi ham qo'shiqqa yaqin, lirik mavzular to'qnashuvda emas, balki taqqoslashda berilgan.

Rivojlov muqaddima materialiga asoslangan. Tez-tez keluvchi aksentlar, tovush kuchining keskin almashinuvi, notinchlik bilan urib turuvchi fon zo'r keskinlik, shiddat, sadolanishda ulkan zo'riqish yaratadi. Keskinlikning eng cho'qqisida orkestr sadolanishi trombonlarning ijroga qo'shilishi tufayli kuchayadi. Bu rivojlovning birinchi davri. Ikkinchi davr o'ta keskin kechadi. Turli orkestr birikmalarida muqaddimaning ayrim ohanglari kanon tarzida qayta ishlanadi, punktir ritmli yangi ifodali lavha kiritiladi. Kulminatsiya lahzasi D-dur va h-moll ning keskin kurashi bilan boshlanadi.

Repriza rivojlanishni boshqa tarafga burib yuborishi mumkin bo'lgan hech qanday yangilik kiritmaydi. Kodada muqaddima mavzusi oxirgi so'z sifatida yana qayg'uli sadolanadi.

Simfoniyaning ikkinchi qismi Andante con moto rivojlovsiz sonata shaklida yozilgan. Ikkala mavzu ham ajoyib tarzda lirik sadolanadi:

A)

Andante con moto

Two systems of musical notation for section A. The first system shows the beginning of the piece with a piano (*pp*) dynamic marking. The second system continues the melody and accompaniment. The music features a mix of eighth and sixteenth notes with long, sweeping melodic lines.

B)

Three systems of musical notation for section B. The first system starts with a forte (*f*) dynamic. The second system shows a dynamic shift to piano (*p*) and then pianissimo (*pp*). The third system includes a *dim.* (diminuendo) marking and ends with a fortissimo (*fff*) dynamic. The accompaniment is highly rhythmic and textured.

Ushbu qismda turli shakl xususiyatlarini birlashtiruvchi, tugallangan ko‘rinishda kelajakda Shopen va List ijodida namoyon bo‘ladigan cholg‘u musiqasining yangi romantic shakllarini yaratishga bo‘lgan intilish sezilib turadi.

Eslab qolish kerak

• Shubert birinchilardan bo‘lib yangi turdagi romantic – lirik-dramatik (“Tugallanmagan”) va lirik-epik (C-dur simfoniyasi) simfoniyalar yaratdi.

• Lirizm romantik simfonizmning muhim sifatlaridan biri bo‘ldi.

Asarlar ro‘yxati

Qo‘shiqlar (jami 600 dan ortiq)

-“Go‘zal tegirmonchi ayol” 20 ta qo‘shiq op. 25 (1823).

-“Qish yo‘li” 24 ta qo‘shiq op. 89 Myuller matniga.

-“Oqqush qo‘shig‘i” Geyne, Relshtab, Zeydl she‘rlariga 14 ta qo‘shiqdan iborat to‘plam (1827/1828).

-Gyote she‘rlariga 70 ga yaqin qo‘shiqlar.

-Shiller she‘rlariga 50 ga yaqin qo‘shiqlar.

Cholg‘u asarlari.

-Simfoniyalar (jami to‘qqizta simfoniya).

-Uverturalar – 9 ta.

Kamer-cholg‘u asarlari

-Kvartetlar – 22 ta.

-Cholg‘u ansambllari – qirqdan ortiq.

Fortepiano uchun asarlar

-Sonatalar – yigirma ikkita.

-Fortepiano duetlari – ellikdan ortiq.

Sahna asarlari

-“Shaytonning quvnoq qasri” opera.

-“Fernando” zingshpil.

-“Salaminkalik do‘stlar” zingshpil.

-“To‘rt yillik ro‘za” zingshpil.

-“Egizaklar” zingshpil.

-“Alfons va Estrella” zingshpil.

-“Fitnachilar” opera.

FRIDYERIK SHOPEN
(Chopin)
(1810-1849)

XIX asrning 30—40-yillarida jahon musiqasi yangi badiiy hodisalar bilan boyidi. Musiqa san'ati tarixida Shopen, List va Glinka ijodlari ila yangi sahifalar ochildi. Ular o'z xalqlari tomonidan to'plangan ulkan qadriyatlar mohiyatini oydinlashtirgan holda milliy musiqa maktablarining asoschilari bo'lishdi. Shu jumladan, Friderik Shopen musiqasi polyak xalqi ruhining ifodasi bo'ldi. Buyuk kompozitor o'z hayotining katta qismini vatanidan tashqarida o'tkazgan bo'lishiga qaramasdan, butun jahon ahli ko'z o'ngida Shopen san'ati uchun shunday o'ziga xoslik mavjud ediki, bular uni barcha boshqa zamondoshlaridan ajratib turar edi. Uning ijodidagi originallik zamondoshlari tomonidan birdaniga his etilgan polyak milliy manbalariga borib taqaladi.

Shopen ijodidagi eng muhim qirra uning keng omma uchun tushunarli ekanligidadir. Shopenning musiqiy asarlari go'zalligi hamda shaklining ixchamligi bilan birgalikda tinglovchini hayajonga soladigan fikr va tuyg'ulari bilan ziynatlangan. O'z zamondoshlaridan farqli o'laroq, Shopen deyarli faqat fortepiano uchun asarlar yozdi. Undan bironta ham opera, simfoniya yoki uvertura qolgan emas. Vaholanki, u fortepiano musiqasi sohasida shunchalik ko'p yorqin yangiliklar yaratib ulgurgan ediki, iste'dodiga shubha qolmagan edi. Shopen uchun fortepiano musiqasi ham ijodiy laboratoriya, ham o'zining eng a'lo darajadagi yutuqlari namoyon bo'lgan soha bo'ldi.

Shopen ijodida Vatan mavzusi bosh mavqeni tutadi. Uning butun ijodida jonajon Polsha timsoli “qizil ip” bo‘lib o‘tadi. Bular uning buyuk o‘tmishi, milliy adabiyot obrazlari, zamonaviy polyak maishiy hayoti, milliy raqs va qo‘shiqar ohangi edi.

Friderik Shopen 1810-yil 1-martda Polsha poytaxti Varshavadan unchalik uzoq bo‘lmagan Jelyazova Volya degan joyda dunyoga keladi. Shopenning onasi polyak, otasi fransuz bo‘lgan. Shopenning oilasi graf Skarbekning imeniyesida yashashgan. Otasi bu xonadonda uy o‘qituvchisi vazifasida ishlagan. O‘g‘li tug‘ilganidan keyin Nikolay Shopen Varshava litseyida (o‘rta bilim yurti) o‘qituvchi bo‘ladi va butun oila poytaxtga ko‘chib o‘tadi. Kichkina Friderik musiqa qurshovida ulg‘ayadi. Uning otasi skripka va fleyta chalar, onasi yaxshigina kuylar hamda biroz fortepiano chalardi. Friderik besh yoshga yetganidayoq katta opasi Ludvika rahbarligida o‘rgangan murakkab bo‘lmagan pyesalarni ijro eta olgan. Tez orada Varshavada mashhur bo‘lgan chex musiqachisi Voysex Jivniy unga ustozlik qila boshlaydi. Sezgir va tajribali tarbiyachi sifatida u o‘z o‘quvchisiga mumtoz musiqaga, ayniqsa, I.S. Bax asarlariga bo‘lgan muhabbatni singirdirdi. Baxning klavir uchun preludiyalari hamda fugalari keyinchalik bastakorning ish stolidagi doimiy asarlarga aylangan edi.

Kichkina pianinoning birinchi chiqishi Varshavada, yetti yoshga to‘lganida sodir bo‘ladi. Konsert juda muvaffaqiyatli o‘tadi va tez orada Shopenning nomini butun Varshava biladi. Xuddi shu davrda uning dastlabki asarlaridan biri fortepiano uchun sol minor polonezi nashr etiladi. Boladagi ijrochilik qobiliyati shu darajada tez o‘sib boradiki, u o‘n ikki yoshida eng yaxshi polyak pianinolarining birontasidan ham kam emas edi. Jivniy yosh qobiliyat egasi bilan mashg‘ulotlar olib borishdan bosh tortadi. Bunga sabab qilib esa unga boshqa hech narsa o‘rgata olmasligini ko‘rsatadi.

Bola musiqa mashg‘ulotlari bilan birgalikda yaxshigina umumiy ma‘lumot ham oladi. Bolaligidayoq Friderik fransuz va nemis tillarida erkin gapira olar, Polsha tarixini katta qiziqish bilan o‘rganar, badiiy adabiyotni ko‘p o‘qirdi. U o‘n uch yoshida litseyga o‘qishga kiradi hamda uch yildan keyin uni muvaffaqiyatli tamomlaydi. O‘qish davomida bo‘lajak bastakorning ko‘p qirrali iste‘dodi namoyon bo‘la boshlaydi. U yaxshigina rasm chizar,

ayniqsa karrikaturalar chizishga juda mohir edi. U mimika sohasida ham shu darajada yorqin qobiliyat egasi ediki, hatto teatr aktyori bo'lishga ham munosib edi. Juda yoshligidanoq Shopen o'tkir aqli, kuzatuvchanligi hamda haddan tashqari qiziquvchanligi bilan ajralib turardi.

Bolaligidan boshlab, Shopenda xalq musiqasiga muhabbat namoyon bo'ladi. Ota-onalarining aytishiga qaraganda, otasi yoki o'rtoqlari bilan shahar tashqarisiga chiqishganida bola xalq ohanglari taralib turgan uy derazasi oldida uzoq qolib ketishi mumkin edi. Yozgi ta'tilda litseydagi o'rtoqlarining o'tirishlarida bo'larkan, Friderikning o'zi ham xalq qo'shiqlari va raqslari ijrosida ishtirok etar edi. Yillar o'tib, xalq musiqasi kompozitor ijodining ajralmas qismiga aylandi va uning asl mohiyatini tashkil eta boshladi.

1826-yilda Shopen litseyni tugatib, Varshava konservatoriya-siga o'qishga kiradi. Bu yerda uning mashg'ulotlariga tajribali pedagog va bastakor Iosif Elsner rahbarlik qiladi. Elsner juda tezlikda o'z o'quvchisining oddiy iste'dod egasi emas, balki favqulodda qobiliyatli ekanligini anglaydi. Uning qaydlari orasida o'zi tomonidan yosh musiqachiga berilgan qisqacha tavsif saqlanib qolgan: "G'ayratli qobiliyat. Musiqiy daho". Bu vaqtga kelib, Shopen allaqachon Polshaning eng yaxshi pianinochisi sifatida e'tirof etilgan edi. Uning bastakorlik iste'dodi ham kamolga erishadi. Bunga 1829—1830-yillarda orkestr va fortepiano uchun yozilgan ikkita konserti guvohlik beradi. Bu konsertlar (f-moll va e-moll) hozirgacha ham o'zgarmagan holda jaranglab kelmoqda hamda barcha mamlakatlar pianinochilarining eng sevimli asarlaridan hisoblanadi. Oginskiy, Kurpinskiy, Stefaniya singari bastakorlar qiyofasida yaratilgan milliy an'analarga tayangan holda Shopen o'z polonez va mazurkalarini yaratadi. 1826—1828-yillar mobaynida yaratilgan asarlari orasida Rondo a la Mazur op. 5, a-moll op. 68 mazurkasi, Motsartning or.2.siga variatsiyalar musiqadagi milliy ruh va koloritning yangiligi bilan ajralib turadi.

1829-yilda Shopen Varshavadan Venaga keladi. Uning konsertlari katta muvaffaqiyatlar bilan o'tadi. Kompozitorni birinchi darajali iste'dod egasi sifatida qabul qilishadi va Mosheles, Kalkbrenner, Gers singari o'sha davrning eng mashhur pianinochilari qatoriga qo'yishadi. Shopen imperator Opera teatrida or. 2 ga

variatsiyalar, fransuz bastakori Bualdening “Oppoq ayol” operasidan olingan mavzularga improvizatsiyalari hamda polyak mavzusidagi “Xmel” (bu soʻzning ikki maʼnosi boʻlib, 1) oʻsimlik; 2) sarxushlik maʼnolarini anglatadi) asarlari bilan chiqishlar qiladi. Shopenning doʻstlari va tugʻishganlari uning uzoq muddatli konsert dasturlari bilan safarga chiqishi zarurligini anglab yetishadi. Shopen uzoq vaqtgacha ushbu qadamni qoʻyishga ikkilanib yurdi. Uni boʻlajak ishlarga irim bilan qarashlari qiynardi. Unga goʻyo Vatanini bir umrga tashlab ketayotganday tuyulaverardi.

U 1830-yil kuzida doʻsti Titus Voysexovskiy bilan birgalikda ikkinchi marta Venaga joʻnab ketadi. Xayrlashuv oldidan doʻstlari unga polyak tuprogʻi toʻldirilgan koʻzachani sovgʻa qilishadi. U bilan oʻqituvchisi Elsner juda hayajonli tarzda xayrlashadi. Varshavaning Shopen oʻtadigan goʻshalaridan birida u oʻz oʻquvchilari bilan xuddi shu munosabat bois yaratilgan xor asarini ijro etadi. Shopen shunda yigirma yoshda edi. Izlanish, umid, zafarlarga toʻla baxtli bolalik ayyomi tugaydi. Irimlar Shopenni aldamadi. U Vatanidan bir umrga judo boʻldi.

Oʻziga Venada koʻrsatilgan munosib ehtiromlarni koʻrgach, Shopen shu yerda oʻz konsertlarini boshlashni maʼqul koʻradi. Biroq kuchli taraddudga qaramay, u mustaqil konsert berishni uddalay olmaydi, noshirlar esa uning asarlarini bepul bosib berishga rozi boʻlishadi, xolos.

Kutilmaganda yurtidan tashvishli xabar keladi. Varshavada rus samoderjaviyasiga qarshi polyak vatanparvarlari tashkil etgan qoʻzgʻolon koʻtariladi. Shopen konsert dasturlarini toʻxtatmoqchi va Polshaga qaytmoqchi boʻladi. U qoʻzgʻolon koʻtarganlar orasida doʻstlari, ehtimolki, otasining ham borligini bilardi. Zero, bolalik chogʻlarida Nikolay Shopen Tadeush Kostushka rahbarligidagi xalq qoʻzgʻolonida ishtirok etgan edi. Biroq qarindosh-urugʻ va doʻstlari xatlarida zoʻr berib bu yerlarga kelmay turishni maslahat berishadi. Shopenga yaqin boʻlgan kishilar uning ham taʼqib qilinishi mumkinligidan choʻchishardi. Bundan koʻra, uning tinchlikda yashagani va Vataniga oʻz sanʼati bilan xizmat qilgani afzalroq edi. Bastakor chuqur qaygʻu bilan bu fikrlarga boʻysunadi va Parijga yoʻl oladi. Yoʻlda Shopenni larzaga solgan xabar yetib keladi:

qo'zg'olon shafqatsiz ravishda bostirilib, uning rahbarlari qamoqqa olingan holda Sibirga surgun qilinadi.

Vatanning fojiali taqdiri haqidagi fikrlar bilan bog'liq holda, hali Parijga kelmasidanoq paydo bo'lgan Shopenning mashhur "Inqilobiy" deb nom olgan etudi yaratilgan edi. Unda noyabr qo'zg'oloni ruhi, shuningdek, g'azab va qayg'u mujassamlashgan. Orzularga to'la bolalik shaxsi yangi obrazlar tragizmi oldida ikkinchi planga suriladi. Vatan mavzusi Shopen uchun yetakchi mavzuga aylanadi.

1831-yilning kuzida Shopen Parijga keladi. Bu yerda u umrining oxirigacha yashaydi. Biroq Fransiya bastakorga ikkinchi vatan bo'la olmaydi. O'z turmush tarzi bilan ham, ijodi bilan ham Shopen polyakligicha qoladi. U hatto o'limidan keyin yuragini Vatanga olib borishni vasiyat qiladi.

Shopen Parijni dastlab pianinochi sifatida "ishg'ol qiladi". U tinglovchilarini birdaniga o'ziga xos va noodatiy ijrolari bilan lol qoldirdi. O'sha paytlarda Parij turli-tuman mamlakatlardan kelgan musiqachilar bilan to'lib-toshgan edi. Opera teatri san'atining yulduzlari: Ober, Galevi, Rossini, Meyerber, Bellini, Donitsettilar juda katta shuhrat qozonishgan edi. Mashhur pianinochilar turkumini favqulodda iste'dod egalari — Kalkbrenner, Gers, Talberg, List boshqarardi. Ularning ijrosi ommani lol qoldiradigan texnik mukammalligi, jozibadorligi bilan ajralib turardi. Shopenning dastlabki konsert dasturlari shunday keskin ziddiyatda yangraganligi bejiz emas. Zamondoshlarining xotiralariga ko'ra, uning ijrosi hayratli darajada ko'tarinki va poetik bo'lardi. Uning ijrosidagi ifodaviy-texnik jihatlar kam-ko'stsiz ado etilardi. Shopenning eng kuchli jihati undagi nodir tovush go'zalligida, nozik tovushlar rang-barangligida yashiringan. Uning ko'tarinki obrazlari shopencha o'xshashi yo'q rubato — bazo'r ilg'anadigan taktlararo sekinlashish va tezlashish kayfiyatlaridagi murakkab o'zgarishlarni berish vositasi bo'lib, XIX asr romantik san'atiga xos bo'lgan tuzilishi bilan ijro usuliga uyg'unlashib ketardi.

Shopen Parijni maftun qildi, bu bir paytlar Venani Motsart, Betxovenlar egallaganiga o'xshab ketardi. Listga o'xshab u ham jahon pianinochilarining eng yaxshisi sifatida e'tirof etilgan. Konsertlarda Shopen, asosan, o'zi yozgan asarlarni: orkestr bilan birgalikda

fortepiano uchun konsert, konsert rondolari, mazurkalar, etudlar, noktyurnlarni, Motsartning “Don Juan” operasidan olingan mavzular variatsiyalarini ijro etardi. Ayni mana shu variatsiyalar haqida mashhur nemis bastakori va tanqidchisi Robert Shuman shunday deb yozgan edi: “Bosh kiyimingizni qo‘lga oling, janoblar, huzuringizda daho turibdi”.

Shopen musiqalari xuddi uning konsert chiqishlariga o‘xshab umumxalq zavq-shavqini uyg‘otdi. Faqat musiqiy adabiyotlar no-shirlarigina kutib turishardi. Ular Shopen asarlarini nashr etishdi, faqat Venadagi singari bu yerda ham ular bepul bosildi. Shuning uchun dastlabki nashrlar Shopenga daromad keltirmadi. U har kuni besh-olti soatlab musiqadan dars berishga majbur bo‘ladi. Bu ish uni to‘la ta‘minlasa-da, ko‘p vaqt va kuch talab etar edi. Keyinchalik, hatto jahon miqyosidagi bastakor shuhratini olgan paytida ham Shopen o‘zini qattiq charchatadigan o‘quvchilar bilan mashg‘ulotlar olib borishdan voz kecholmasdi.

Shopenning pianinochi va bastakor sifatida shuhrati ortgan sayin uning tanishlari doirasi ham kengayib boradi. Do‘stlari orasida List, buyuk fransuz bastakori Berlioz, fransuz san‘atkori Delakrua, nemis shoiri Geynelar bor edi. Yangi do‘stlar qanchalik afzal bo‘lmasin, Shopen ustunlikni har doim vatandoshlariga berar edi. U Vatan haqida, qarindosh-urug‘lar va do‘stlarning hayoti haqidagi suhbatlarga soatlab quloq tutardi. Bolalarcha qoniqmaslik bilan u polyak qo‘shiqlaridan huzur olar, ayrim yoqib qolgan she‘rlarga esa ko‘pincha musiqa bastalardi. Ko‘p hollarda qo‘shiqqa aylangan bu she‘rlar yana qaytib Polshaga borar va xalq mulkiga aylanib ketardi. Agar uning qadrdon do‘sti, polyak shoiri Adam Mitskevich kelib qolguday bo‘lsa, Shopen birdaniga fortepianoga o‘tirar va uning uchun soatlab chalishdan tolmasdi. Shopen singari majburiyat yuzasidan xorijda, vatanidan uzoqda yashayotgan Mitskevich ham vatan sog‘inchi bilan to‘lib-toshgan edi. Shopen musiqalarigina bu ayriliq og‘riqlarini birozgina yengillashtirar, uni o‘sha yoqqa, olis va jonajon Polsha tomonga eltardi. Mitskevich sharofati bilan “Konrad Vallenroda” asaridagi keskin drammatizm tufayli uning birinchi balladasi paydo bo‘ladi. Shopenning ikkinchi balladasi ham Mitskevich poeziyasidagi obrazlar bilan aloqador.

Polyak do'stlar bilan uchrashuvlar Shopenga shuning uchun ham qadrli ediki, uning o'z oilasi yo'q edi. Uning boy polyak amaldorlaridan birining qizi Mariya Vodzinskayaga uylanish umidlari yo'qqa chiqadi. Mariyaning ota-onasi qizlarini nomi olamga mashhur bo'lsa ham, tirikchilik uchun mablag'ni bazo'r topadigan musiqachiga berishga rozilik berishmaydi. Ko'p yillar mobaynida u o'z hayotini Jorj Sand taxallusi bilan ijod qilgan mashhur fransuz adibasi Avropa Dudevan bilan bog'ladi. 1838-yil kuzida Shopen Jorj Sand va uning bolalari bilan Mayorka oroliga sayohat qilishadi hamda uning asosiy shahri Palmada to'xtashadi. Mayorkada Shopen yigirma to'rt preludiyadan iborat turkumni, F-dur ikkinchi balladasini, or.40 polonezlarini, cis-moll uchinchi skersosini yaratadi.

Shopen va Jorj Sand bir muddat Marselda to'xtashadi, yozni esa adibaning Noanadagi imeniyesida o'tkazishadi. Noanada Shopen b-moll sonatasini tugatadi. Shopenning ikkinchi b-moll sonatasi (Motam marshi bilan) ham to'laligicha romantik san'atning oliy darajadagi yutuqlari qatoriga kiradi. Yuzef Xominskiy sonataning dastlabki ikki qismini tavsiflab shunday yozadi: "Qahramonona kurashdan keyin Motam marshi, chamasi, dramaning so'nggi akti sifatida namoyon bo'ladi". Shopen Motam marshiga emotsional xulosa, obrazlar rivojidadagi dramatik yakun sifatida qaragan. Biz Shopen sonatasida obrazlari rivojlantirilgan bu dramani *milliy tragediya*, deb aytishga haqlimiz.

Shopenning Motam marshi shu janrdagi asarlarning eng mashhuri sifatida e'irof etilgan. Ushbu marsh faqat musiqiy adabiyotlar orasidagina emas, butun insoniyat taqdirida ham alohida, maxsus o'rin egalladi, zero, qayg'u va iztiroblar ifodasining bundan ham ko'tarinkiroq, bundan ham go'zalroq, bundan ham fojialiroq mujassamlashgan holati mavjud emas.

30 va 40-yillar Shopen ijodida eng samarali bo'ldi. Bu davr mazmunan eng teran va ahamiyatli asarlar: ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi balladalar, b-moll va h-moll sonatalari, eng yaxshi polonezlar, jumladan, polonez-fantaziyalar; ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi skerso va boshqa ko'pgina asarlar yaratilgan davr bo'ldi. Operaga xos rechitativ-deklamatsion unsurlar italyan bel cantolaridagi kantilenalik kabi, slavyan qo'shiqchiligi orqali o'zgarib,

moslashib shopencha individual melodizmi shakllantiradi. Operadagi teatrlik, manzaraviylik, polyak eposidan ruhanish natijasida mahobatli qahramonona — epik ko‘rinishlarda o‘zining murakkab qayta akslanishini topadi.

O‘z xalqining fikr va tuyg‘ularini, zamonning yuksak ideallarini aks ettirar ekan, Shopen xalq san’atining ko‘p asrlik tajribasi hamda klassiklarning realistik an‘analariga tayanadi. Bax fikridagi qat’iyat va mantiq, Motsartga xos shakllardagi go‘zallik va tugallik, Betxovendagi dramatism va simfonik rivojlanish kuchi uning uchun har doim beqiyos namuna edi. Yangi tarixiy sharoitda Shopen ularning izchil davomchisi bo‘la oldi.

Shopenning Parijdagi hayoti baxtli kechmagan bo‘lsa-da, uning ijod qilishi uchun qulay bo‘ldi. Iste’dodi shu yerda kamolga yetdi. Asarlari nashri endi to‘siqqa uchramas, undan dars olish esa katta sharaf, uning chalgan asarlarini eshitish esa saralangan, sanoqli odamlargagina nasib etadigan nodir baxt edi. Bastakor hayotining so‘nggi yillari ayanchli kechadi. Uning do‘sti Yan Matushinskiy, undan keyin esa jon-u dildan yaxshi ko‘rgan otasi vafot etishadi. Jorj Sand bilan bo‘lgan bahs va ayriliqlar uni mutlaqo yakkalab qo‘yadi. Shopen taqdirning bunday qattiq dashnomlaridan o‘zini chetga ololmaydi. Buning ustiga Shopenni bolaligidan qiynab kelgan o‘pka shamollashining xuruji kuchayadi. Oxirgi ikki yil davomida bastakor deyarli hech narsa yozmaydi.

O‘zining og‘ir moddiy ahvolini tuzatish uchun u angliyalik do‘stlari taklifini qabul qilgan holda Londonga yo‘l oladi. Oxirgi kuchini to‘plab, kasal holida u yerda konsertlar uyushtiradi, darslar beradi. Hayajonli kutib olishlar dastlab uni xursand qiladi, unga tetiklik bag‘ishlaydi. Biroq Angliyaning nam iqlimi tezda o‘zining halokatli ta’sirini o‘tkaza boshlaydi. Besaranjom hayot, dunyoviy tashvishlar, bo‘sh va mazmunsiz ovunishlar uni holdan toydira boshlaydi. Shopenning Londondan yozgan maktublari uning qayg‘uli kayfiyatini, gohida esa iztiroblarini aks ettiradi. “Men esa behuzur bo‘lishni ham, xursand bo‘lishni ham bilmayman, nimanidir his qilishdan tashqaridaman, faqat xo‘rligni tuyaman hamda bularning barchasi tezroq tugashini istayman, xolos”, deb yozgan edi u o‘z do‘stlaridan biriga.

Uning Londondagi so'nggi konserti (bu konsert uning hayotida ham so'nggi konsert bo'lib qolgan) polshalik muhojirlarga bag'ishlangan edi. Shifokorlar maslahatiga ko'ra u shoshilinch tarzda Parijga qaytadi. Bastakorning so'nggi asari fa minor mazurkasi bo'lib, uni muallifning o'zi ijro etolmas, faqat qog'ozdagina aks ettirgan edi. Uning iltimosiga ko'ra, Polshadan katta opasi Ludvika keladi. Shopen opasining qo'lida jon beradi.

Shopenni dafn etish marosimi tantanali tarzda o'tadi. Parijning eng mohir artistlari u yaxshi ko'rgan Motsartning Rekviyemini ijro etishadi. Uning o'z asarlari ham yangraydi, ular orasida orkestr ijrosidagi si bemol minor fortepiano sonatasidan Motam marshi ham bor edi. Do'stlari uning qabriga jonajon polyak tuprog'i solingan ko'zachani ham keltirishadi. Shopen Parijda, o'z do'sti Bellini qabri yoniga dafn etiladi. Uning yuragi esa, o'z vasiyatiga ko'ra, idishga solinib Polshaga, Varshavaga keltiriladi, u hozirgacha ham Ilohiy Xoch kostelida ehtiyotkorona saqlanib kelinmoqda.

Shopen ijodining tavsifi

Bastakorning musiqiy uslubi favqulodda yagonaligi bilan ajralib turadi. "Shopencha intonatsiya", tabiiy va takrorlanmas holda polyak bastakorining avval yaratgan, shuningdek, ijodiy yo'lining oxirida bastalagan asarlarini ham bir-birga tizib beradi.

Shopen o'z ijodini fortepiano musiqasi doirasida chegaralab beradi, bu sohada esa u juda baland darajaga hamda badiiy ko'p qirralikka erishdi. U ayni shu cholg'u asbobidan butun boshli orkestr uchun ranglar palitrasini chiqara oldi. Jahonning mashhur pianinochilaridan biri Anton Rubinshteyn bejiz "Shopen — fortepianoning bardi (kuychi — shoir), rapsodi (xalq kuychisi), ruhi, joni" demagan edi. Shopenning musiqiy fikrlari badihaviy tarzda tug'ilgan va sof pianino jarangi bilan ifodalangan. Uning fortepiano ijodi fortepiano musiqasining keyingi taraqqiyotida juda katta rol o'ynadi. Shopenning ta'siri faqat List va bastakorning boshqa zamondoshlarigagina bo'lgan emas; rus bastakorlarining ko'plab avlodi, XIX asr o'rtalaridan boshlab, to Skryabin va bizning zamonamizgacha bo'lgan bastakorlar ijodiga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda.

Shopen ijodining asosini vatani, shu yurt tarixi, tabiati, kishilari, urf-odatlarini, an'analari bilan bog'liq bo'lgan mavzular tashkil etadi. Shopen original musiqiy janrlar va shakllar ijodkori bo'lgan. Uning cholg'u miniaturalari yangicha hayot kasb etdi. Shopen o'z preludiyalarini ijodning mustaqil turi sifatida tasdiqladi, etud janri taraqqiyotidagi yangi yo'nalishning boshlovchisi bo'ldi. Ayrim raqs janrlari (polonez, mazurka) oldiga yangicha badiiy maqsadlarni qo'ydi.

Yirik shakllar borasida sonata sikllarining talqinlaridagi, shuningdek, sonata shaklining o'zidagi o'ziga xosliklar ajralib turadi. Shopen cholg'u balladalarining ijodkori hamdir, skerso, turkum asarlarning ilk qismi katta plandagi mustaqil kompozitsiya darajasigacha o'sib boradi. Aynan, bir qismli asarlar (balladalar, skerso, fantaziya)da yangi, turli shakllarning qo'shilishidan kelib chiqadigan turlar, yangi romantik shakllar kelib chiqadi, tasdiqlanadi.

Shopenning mazurka va polonezlarida xalqchil-milliy unsurlar yorqinligi bilan ajralib turadi. Bastakor ularda xalqchil musiqiy poetik obrazlarni yaratadi. Uning mazurkalari qishloq manzaralarining rosmana tasvirlari, qishloq hayotidan olingan janriy ishlanmalar bilan boyitilgan. Shopen mazurkalari orasida dramatik mazmundagi, shuningdek, lirik poemalar yoki miniaturaviy qaydlar xarakteridagi mazurkalar mavjud.

Qo'shiq va raqsning o'zaro uzviy aloqadorligi qadimdan Polsha musiqasiga xos xususiyatdir. Raqs qo'shiq sadolari ostida ijro etilgan, qo'shiq ohanglari esa raqs harakatlariga uyg'un bo'lgan. Polshada qo'shiq-raqs janrlari shakllangan, ularda barqaror vaznusul tarkibi mavjud bo'lgan. Polonez, krakovyak, mazurka, oberek uch zarbli metrik asosga tayansa, krakovyak — ikki zarbli asosga tayanadi.

Ayrim raqslar o'zlari paydo bo'lgan yoki mansub bo'lgan viloyat va joy nomlari bilan ataladi. Jumladan, "mazur" Mazoviyada paydo bo'lgan, "krakovyak" esa Kuyavsk viloyatida shakllangan. Eng qadimgi raqslardan biri polonez hisoblanadi.

Shopen uchun mazurka uning olisdagi Vatani ramziga aylangan edi. Shopenning barcha mazurkalari ikki guruhga bo'linadi: "kayfiyat mazurkalari" hamda "mazurka-manzaralar".

Janriy sahnacha, rosmana qishloq shodiyonasi F-dur, op. 68 № 3 mazurkasida ifoda etilgan. Ushbu mazurkaga hammaga yaxshi ma'lum bo'lgan C-dur, op. 24 № 2 va op. 56 № 2 mazurkalari kelib qo'shiladi. Bu guruhdagi mazurkalarni hayotsevarlik, vatanga, yurt va xalqqa bo'lgan qaynoq muhabbat tuyg'ularni birlashtirib turadi.

Boshqa bir guruhdagi mazurkalar g'am, melanxoliya kayfiyatlarni mujassamlashtirgan. Ularga a-moll, op.68 № 2, a-moll, op.17 № 4 mazurkalarini kiritish mumkin.

Lento

Lento, ma non troppo

Bu janrning katta hajmdagi, ko'lamdor asarlariga fis-moll, op.59 № 3 mazurkalarini kiritish mumkin. Bu mazurka — teran mazmun va murakkab rivojlanishga ega bo'lgan poema bo'lib, murakkab uch qismli shaklda yozilgan.

Vivace

Agar mazurkalarda Vatan mavzusi va uning obrazlari bastakor tomonidan janri hamda lirik planiga ko'ra aks ettirilgani bo'lsa, tarixiy, qahramonona-epik yo'nalishda olingan xuddi shu mavzu polonezning mahobatli shakllarida o'z ifodasiga ega bo'ldi.

Shopenning har bir polonezi bu mavzuning yangicha tur-lanishidir: ularda epik fojiviy, qahramonona-jangovar, ko'tarinki-bayramona va boshqa uslublar yorqin ko'rinadi. Shopenning barcha polonezlari monumentalligi bilan e'tiborni tortadi. Polonezlarning barchasidagi janriy alomat ularning uch zarbli vazni hamda polonezlar uchun xos bo'lgan, ritmik formulalardir.

A-dur, op.26 № 2 polonezi ritsarona jasorat ruhi bilan to'l-dirilgan. Bayramona-tantanavor yurish manzarasini zarbli — burro ritm, melodik tovushning yuqoriga intilgan ommaviy holati ta-savvurini hosil qiladi.

Qahramonlikning boshqa jihatlarini es-moll va fis-moll polonezlarida ko'rsatib berilgan. Es-moll polonezi musiqiy obrazlarning ichki quvvati, ularning tasviridagi ko'lamdorligiga ko'ra, Shopen ijodining eng yaxshilari qatoriga kiradi. Unda borliq obrazlari tragik mushohadalar prizmasi orqali qabul qilinadi.

Agitato

Shopen fis-moll polonezida qahramonona epopeyani katta dramatik ko'lamda rivojlantiradi.

Shopenning yigirma to'rt etudi yuksak badiyatli asarlar bo'lib, ularda shopencha pianizmning manzaralari tasvirlangan. Har bir etud o'z poetik obraziga, o'z faktura toifasiga va texnik usullariga ega. Shopen etudlarida texnik usullarning xilma-xil turlari: keng joylashuvdagi arpedjioli passajlar (op.10 dagi birinchi va ikkinchi etudlar); tertsiyalar bilan tezkor etud (gis-moll), chap qo'ldagi kantilena bilan sustroq ohang ("violonchelga oid", cis-moll) va boshqalar.

Shopen har bir etudga o'z musiqiy uslubini nisbatan to'la va to'g'ri talqin qilish imkonini beradigan qaysidir bir texnik usulni egallash yo'li sifatida qaraydi. U pedal fonida kantilena usullarini, ohangdorlik bezaklarini, registrlarning keng qamrovini, ohang sakratmalarini, qora klavishlarda chalishni ishlab chiqadi.

Shopenning ayrim etudlari jahon musiqiy adabiyotidagi eng mashhur pyesalardandir. Bunday asarlar qatoriga Polshada bo'lib o'tgan inqilobiy voqealarga bevosita aks sado sifatida yaratilgan mashhur "Inqilobiy" etud c-moll, op.10 № 12 ham kiradi. Qahrg'azab, norozilik va afsus — bu asarning yaratilishida ijodiy asos bo'lib xizmat qilgan.

[Allegro con fuoco]

appassionato

The image shows three systems of musical notation. Each system consists of a piano part (grand staff) and a violin part. The piano parts feature a rhythmic accompaniment of eighth notes in the bass clef and chords in the treble clef. The violin parts have melodic lines with various dynamics and articulations. The first system is marked with *p* (piano) and *f* (forte). The second system is marked with *p* and *f*. The third system is marked with *p* and *tf* (tutti forte), and includes a *ten.* (tension) marking above the violin staff.

Go'zal aristokratik pyesalar sirasiga "qora klavishlardagi" gesdur etudi kiradi.

Vivace

brillante

sw

The image shows two systems of musical notation. Each system consists of a piano part (grand staff) and a violin part. The piano parts feature a rhythmic accompaniment of eighth notes in the bass clef and chords in the treble clef. The violin parts have melodic lines with various dynamics and articulations. The first system is marked with *f* (forte) and *p* (piano). The second system is marked with *legato* and *cresc.* (crescendo), and includes a *sw* (sforzando) marking above the violin staff.

Es-moll etudi "vagnercha xromatizmlar" bilan birgalikda g'amgin shikoyat tarzida jaranglaydi.

Andante

con molta espressione

p

sempre legatissimo

As-dur etudida cheksiz go'zal shaklda nur va osoyishtalik ko'rsatilgan bo'lsa, f-moll etudida qayg'uli elegiya, cis-moll iz op. 25 etudida — kichik dramatik sahna-duet, gis-moll etudida nozik jilvalar manzarasi ko'rsatilgan.

Shopen noktyurnlarida lirik ibtido markazlashgan bo'lib, u yangi romantik estetika uchun tipik hisoblanardi. Ko'pgina noktyurnlar 30—40-yillarning boshlarida yaratilgan.

Noktyurn — romantik musiqaning o'ziga xos janri bo'lib, lirik miniatura ko'rinishlaridan hisoblanadi. U original mavzulari bilan ajralib turadi. “Noktyurn” so'zi “tungi” ma'nosini anglatadi. Noktyurn musiqiy janrining yaratilishidagi birinchilik Rossiyada yashagan ingliz bastakori Jon Fildga tegishlidir. Mashhur bastakor, pianinochi va pedagog sifatida fortepiano musiqasida alohida yo'nalish ijodkori bo'lgan. Jon Fild ushbu romantik lirik miniaturalarning asosiy qirralarini ko'rsatib bergan edi. Shopen Fild noktyurnlarini qayta yaratdi, o'z asarlariga lirik tuyg'ular, tragik pafos, nozik elegiya va melanxoliyaning katta kuchini singirdi.

Shopenning har o'n ikki noktyurnlari ilk Fild noktyurnlariga yaqin bo'lgan e-moll op. 72 (1827) dan boshlab to noktyurnning janr imkoniyatlari doirasidan chiqib ketadigan mahobatli c-moll noktyurnigacha umumiy uslubiy qirralarni birlashtirib turadi.

Shopen noktyurnlari qo'shiq ohanglariga yaqin bo'lgan kantilena, keng mavzularga tayanadi. Kantilen ohanglar akkordli - figuratsion fonda ko'rsatilgan, ular birinchi tovushlaridanoq ting-

lovchini xayoliy romantik muhitga olib kiradi. Shopen noktyurnlarida turli janrlarga nisbatan aloqadorlik ochiq ko‘rinadi. Ularning ko‘plarida xoral, marsh, serenada, duet, qo‘shiq va boshqa janrlarning belgilari sezilarlidir. Zero, garmonik faktura, ko‘tariluvchi akkordli ohanglar, tantanavor sur‘at op. 48 № 1 dagi noktyurn mavzusini madhiya bilan yaqinlashtiradi.

Op. 55 № 1 noktyurn mavzusi uning go‘zal punktiri hamda to‘rt zarbliligi bilan birgalikda marsh belgilarini mujassamlashtiradi:

Andante

p

♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ *

Op.15 № 3 noktyurnida “kuylovchi” bir ovoqli mavzu gitara jo‘rligidagi maishiy romanslarni xotiraga keltiradi.

Lento ($\text{♩} = 60$)

p languido e rubato

dim.

♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ * ♩ *

Noktyurnlar taraqqiyotining zahirida lirik qo‘shiqlarga singdirilgan turli ruhiy qatlamlarni siqib chiqaruvchi dramaturgik ziddiyat yotadi. Masalan, c-moll op. 48 № 1 noktyurnida bastakorning o‘ylab qo‘ygan niyatlari janr doiralari qamrovidan chiqib ketadi hamda rivojlantirilgan dramatik poema darajasiga o‘tadi. U epik-dramatik tuzilishdagi katta ko‘lamli va hayajonli-lirik mulohazalardan tuzilgan ko‘p planli asar sifatida shakllangan. Noktyurnning birinchi qismida marsh qadamlarining ohanglari to‘rt

zarbli harakatlar o'lhovida eshitaladi. Kuyda motam musiqalari va dafn yurishlariga xos bo'lgan qisqa-uzuq ritmik figuratsiyalarni payqash qiyin emas.

Lento

O'rta qism majorda yozilgan. Akkordli faktura, sustlashgan sur'at, tonikali garmoniyada uzoq muddat turib qolish xorallardagi obrazlarning tantanavorligi bilan bog'lanib ketadi.

Poco plu lento

Faollashtirilgan reprizada tarkib, uyg'unlik, ohang to'lig'icha birinchi qismdan olingan. Lekin aniq marshona ritm tezlashtirilgan temp, triolarning bezovta harakatchanligi, fakturalarning asabiy hayajonlanishi vositasida siqib chiqarilgan.

Shopen o'n to'rtta vals ham yaratgan, ular mazmuni va ifoda vositalariga ko'ra turli-tuman xarakterga ega. Ular orasida a -moll, op. 34 yoki f-moll, op. 69 ga o'xshagan kuylovchi, chuqur nafasli ohanglari bilan bir qatorda, xayolchanlari ham uchraydi; estradaviy tezkor toifadagi xuddi Es-dur, op. 18 yoki As-dur op. 42. "katta yorqin vals"ga o'xshash samarali valslar ham bor. Cis-moll op. 64 valsi qayg'uli-melanxolik obrazlarning nozik poeziyasini ochib beradi. Shopen tomonidan kun tartibiga qo'yilgan valsona yo'nalish poeziyasi bu janrning rivojlanishi uchun chegarasiz imkoniyatlarni ochib berdi, bu hol keyinchalik List, Verdi, Chaykovskiy, Glazunov va Skryabinlar tomonidan har tomonlama ishlab chiqildi.

Millati polyak bo'lgan Shopen uchun, XIX asrdagi polyak adabiyotida umumxalq vatanparvarona kayfiyatlar ifodachisi sifatida rivojlangan ballada janri alohida ahamiyat kasb etadi. Bu janrda o'zini ayniqsa, polyak shoiri, romantik Adam Mitskevich ko'rsatgan edi. Shopen va Mitskevichning ijodida umumiy tomonlari juda ko'p: g'oyaviy motivlar, obrazlilik xarakteri, milliy kolorit va boshqalar.

Musiqqa san'atida ballada dastlab Shubertning vokal asari "O'rmon qiroli"da o'zining klassik ifodasini topdi. Shopen yangi janr — cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan ballada janrining

ijodkori bo'ldi. Keyinroq bu janrda List, Brams, Grig va boshqa bastakorlar asarlar yaratishgan.

Shopen balladalarda xilma-xil shakllarga tegishli bo'lgan xususiyatlar va ularga xos bo'lgan rivojlanish tamoyillari (sonata shakli va sonata turkumi, rondo, uch qismli shakl, variatsiyalar)ni erkin va tabiiy ravishda birlashtiradi. Shakl hosil qilishdagi turli tamoyillarning birlashishi yangi shakllarni, ya'ni sonata va variatsiya, turkum va rondo alomatlarini mujassamlashtirgan sintetik bir qismli shakllarni yuzaga keltiradi. Bunday shakl romantik musiqadagi "poemasimon" janrlar: ballada, fantaziya, simfonik poemalarni tavsiflaydi, ular XIX asr musiqasida juda keng yoyilgan edi.

Shopen yaratgan to'rtta balladaning har birida qaysidir poetik asar bilan bog'lashga intilishlar mavjud bo'lgan. Shunday taxminlar borki, ularga ko'ra, birinchi ballada (g-moll op. 23) (1831—1835) Adam Mitskevichning "Konrad Valenrod" sujeti bilan bog'lanadi, ikkinchi ballada (F-dur — a-moll op. 38) (1836—1839) — Mitskevichning "Svityazyankalar" sujeti bilan, uchinchi ballada (As-dur op.47) (1840—1841) Geynening "Loreleya"si bilan bog'lanadi.

Shopen uchta fortepiano sonatalarini yaratgan. 1827—1828-yillarda yaratilgan birinchi sonata Elsnerga bag'ishlangan. U klassiklar an'analari asosida yirik turkum shakllarni egallash yo'lidagi dastlabki tajribadir.

b-moll op. 35 sonatasi ijodiy kamolotning eng gullagan davrida — 1839-yilda yozilgan. B-moll sonatasida so'zlarni qo'llamay turib sahna elementlari vositasida u tom ma'nodagi "cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan drama" — o'ziga xos fuqarolik fojiasini yaratdiki, unda butun boshli bir xalqning tuyg'u va iztiroblari ulkan umumlashtiruvchi kuch bilan aks etgan. Betxovenning "Motam marshi" va Chaykovskiyning Oltinchi simfoniyasi qatorida Shopenning b-moll sonatasi musiqadagi fojiviy boshlanmaning oliy darajadagi ifodasi hisoblanadi.

h-moll, op. 58 sonatasi 1844-yilda yaratilgan. Mazmuniga ko'ra u oldingi sonataning tamomila aksidir. U yorqin, qishloq ohanglariga boy, osoyishta ibtidoni ifoda etgan bo'lib, bastakor hayotining

so'nggi yillarida paydo bo'lgan. Sonatada yorqin obrazlar tashuvchisi bo'lgan mavzular tantana qilgan.

Shopenning yigirma to'rtta preludiyasi ham mavjud. Ular miniaturalar to'plamidan iborat bo'lib, ijodkorning ichki olamini, uning fikrlari, o'y-orzulari, kayfiyatini aks ettiradi. Klassik davrdan oldingi musiqada preludiyalarga kirish qismiga xos bo'lgan kichik mavqe ajratilardi hamda uning aniq mazmuni bo'lardi, masalan, fuga uchun preludiya, suita preludiyasi kabi. Shopen preludiyalarning yangicha hayotini boshlab berdi va uning ijodida preludiya o'z qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan mustaqil janrga aylandi. Yangidan tug'ilgan preludiya janriga XIX—XX asrning eng yirik bastakorlari: Raxmaninov, Lyadov, Skryabin, Debyussilarning murojaat qilishi bejiz emas edi.

Shopenning yigirma to'rt preludiyasi xuddi Baxning preludiyalari va fugalari singari major va minor ohangdoshligining barcha doirasini qamrab oladi. Agar Baxda preludiya va fugalar xromatik tartibda joylashgan bo'lsa, ular Shopen preludiyalarida kvinta doirasi bo'yicha joylashtiriladi: C-dur va unga parallel minordan boshlanib, diez ohangdoshligi doirasidan o'tib, so'ng bemol ohangdoshligiga keladi, butun preludiya seriyasini F-dur va d-moll yakunlaydi.

Shopenning barcha preludiyalari shakli hamda musiqiy-poetik mazmuniga ko'ra ham rang-barangdir. Preludiyalarda davriya shakli ustuvorlik qiladi. Preludiyalardagi davriyalarning ko'plab turlari, variantlarining mavjudligi — shopencha kichik shakllarning dinamikligi va elastikligining, shaklning musiqiy obraz rivoji bilan birlashishining shohididir.

Umumiy tarzda Shopenning barcha preludiyalari rivojlanish shiddati hamda dramatik avjlarning yorqinligidan iboratdir. Shopen preludiyalarida XIX asr musiqasida keng tarqalgan janrlarning alomatlarini ko'rish mumkin. Jumladan, yettinchi preludiyada mazurkalar, oltinchisida — violonchel kantilenasi, o'n uchinchida va o'n to'qqizinchi preludiyalarda noktyurn, yigirmanchida — Motam marshi, o'n yettinchida — “so'zsiz qo'shiqlar” alomatlarini ko'rish qiyin emas. Sakkizinchi, yigirmanchi, o'n oltinchi, o'n to'qqizinchi preludiyalarda texnik etudlar toifasi yaratiladi. Shuningdek, yigirma to'rtinchi preludiya “inqilobiy etud”ga yaqindir. Shopen

preludiyalarini shunday joylashtirganki, ularning har biri o'ziga qo'shni bo'lgan preludiyaning ifoda xususiyatlarini siqib chiqaradi. Bunday effekt ziddiyatli qiyoslar yordamida hosil qilinadi. "Etudli" texnik preludiyalar kantilenali etudlar bilan o'rin almasha, tez sur'atlar o'rnini vazminlari egallaydi, yorqin, bosiq manzaralar dramatik lavhalar bilan yondashib ketadi.

Eslab qolish kerak

* Shopen original musiqiy janrlar va shakllar ijodkoridir. Uning cholg'ular bilan ijro etiladigan miniaturalari yangicha hayot boshladi.

* Shopen preludiyani ijodning mustaqil turi sifatida tasdiqladi.

* Shopen etud janri rivojidadagi yangi yo'nalishga asos soldi, u raqsga oid janrlar: polonez va mazurkalar oldiga yangi badiiy maqsadlarni qo'ydi.

* Shopen cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan balladalar ijodkoridir.

* Turkum asarlarning ilk qismi bo'lgan skerso mustaqil kompozitsiya darajasiga yetkazildi.

* Bir qismli asarlar (balladalar, skerso, fantaziya)da yangi, turli shakllar sintezidan vujudga keluvchi yangi romantik shakllar tasdiqlanadi.

* Shopencha rubato zo'r-bazo'r ilg'anadigan taktilar ichidagi sustlashish va tezlashishlardir.

ASARLARI RO'YXATI

Fortepiano uchun

- Mazurkalar (80 ga yaqin).
- Polonezlar (20 ga yaqin).
- Noktyurnlar (20 ga yaqin).
- Etudlar (hammasi 27 ta).
- Ekspromtlar (hammasi 4 ta).
- Valslar (hammasi 15 ta).
- Preludiyalar (hammasi 25 ta).
- 24 ta preludiyalar op. 28.
- Preludiya cis-moll op. 45.
- Skerso (hammasi 4 ta).
- Balladalar (hammasi 4 ta).

— Sonatalar (hammasi 3 ta).

Fortepiano uchun orkestr jo'rligidagi cholg'u asarlar

KONSERTLAR

— Op. 21 f-moll.

— Op. 11 e-moll.

— Op. 14-rondo a la krakoviyak (1825).

— Op. 13 Polsha mavzulariga katta fantaziya (1829—1830).

— Op. 22 Katta mohirona polonez (1830—1843).

— “Don Juan” operasi mavzusiga variatsiyalar” op. 2 (1827).

FERENS (Frants) LIST
(Liszt)
(1811-1886)

Ferens List — buyuk venger kompozitori, pianinochi, dirijor, Vengriya musiqa san'ati rivojiga katta hissa qo'shgan jamoat arbobi. Listning taqdiri shunday bo'ldiki, u Vengriyani erta tark etdi va umrining ko'p yillarini Fransiya va Germaniyada o'tkazdi.

San'atkor List doimo o'zining vengr ekanligini ta'kidlagan. U o'z xalqi, Vatani bilan faxrlanib, doimo venger musiqa madaniyatini qo'llab-quvvatlagan va rivojlantirishga harakat qilgan. Hayoti davomida List venger mavzusiga ko'p murojaat qilgan. U yaratgan asarlar: “Vengr uslubidagi qahramonlik marshi”, “Vengriya” kantatasi, bir nechta “Vengr milliy kuylari” daftarlari, vatan obrazlari bilan bog'liq uchta simfonik poema, (“Qahramonlar haqida girya”, “Vengriya”, “Gunnlar jangi”), xalq ohanglari qo'llanilgan erkin shaklli venger rapsodiyalari, Vengriya mashhur arboblarning (Sh. Petefi, M. Vereshmarti) musiqiy xarakteristikasidan iborat “Venger portretlari” fortepiano uchun mo'ljallangan qo'shiqlar turkumi. Venger mavzularini damli cholg'ular uchun maxsus yozilgan asarlarida ham eshitish mumkin: “Gran ibodati”, “Muqaddas Yelizaveta haqida afsona”, “Venger toj kiyish marosimi messasi” va boshqalar. Listning Vengriya bilan bo'lgan aloqalari haqida uning vengr lo'lilari musiqasi haqidagi kitobida va uning Budapeshtdagi milliy musiqa akademiyasi birinchi prezidenti etib tayinlanishi (1875) guvohlik beradi.

List — musiqiy romantizmning eng yorqin namoyandasi. U kompozitor sifatida turli g'oyaviy qarama-qarshiliklar, ziddiyatlar va romantik estetikaning ta'sirini ham boshidan o'tkazgan edi. Listning o'zi ham ziddiyatlardan xoli emas edi. Ijod qarama-qarshiligi bir tomondan dasturiylikka, musiqaning aniq obrazlilikiga intilishida ko'rinsa, ikkinchi tomondan bu vazifalarni bajarishda realikdan uzoqlashish namoyon bo'ladi.

Listning dasturiylikka munosabati progressiv hodisa edi. Bastakor o'z san'ati bilan uni qadrlaydiganlarning tor doirasi bilan cheklanmay, tinglovchilarning keng ommasi bilan so'zlashishni istardi. Chuqur fikrlar va tuyg'ularni gavdalantirishga harakat qilib, u ko'pincha abstraksiya, noaniq falsafa so'qish holatiga tushib qolar va shu sababli beixtiyor tarzda o'z asarlarining ta'sir doirasini cheklab qo'yardi. Lekin ularning eng yaxshilarida dasturning bunday umumiy noaniqligi va noravshanlik yengib o'tilardi: List yaratgan musiqa namunalari aniq va tushunarli, mavzusi ta'sirli va ravshan, shakli aniq. Dasturiy an'analar Listning ko'plab transkripsiyalarida ko'zga tashlanadi, negaki, ular opera va romanslarning aniq sujeti bilan bevosita bog'liq. Listning vengr xalq hayoti manzaralarini aks ettiruvchi rapsodiyalari ham dasturiy hisoblanadi.

Listning dasturiylik tamoyillari Berlioznikidan farq qiladi. Berlioz simfoniyasida sujet rivojini bayoniy uslubga bersa, Listni ko'proq asosiy poetik g'oyaning umumlashmasi qiziqtiradi.

O'zining rang-barang topilmalari bilan List melodika sohasini kengaytirgan holda bir vaqtning o'zida u garmoniya sohasida ham yangiliklar kiritadi. List "simfonik poema" janri va "monotematizm", deb ataluvchi musiqiy rifojlanish usullarining yaratuvchisi bo'lib hisoblangan. Listning fortepiano texnikasi, faktura sohasidagi muvaffaqiyatlari ahamiyatlidir, negaki, List daho darajasidagi ijrochi bo'lgan va tarixda unga yetadigani bo'lmagan.

Ferens List 1811-yil 22-oktabrda Doboryan qishlog'ida (Vengriya) dunyoga kelgan. Bolaligida lo'lilar ohanglari va venger dehqonlarining quvnoq qo'shiqlariga maftun bo'lib qolgan. Listning otasi, graf Esterxazining katta yer-mulkida boshqaruvchi, havaskor musiqachi bo'lgan va o'g'lining musiqaga qiziqishini rag'batlantirardi. Aynan u bolaga fortepiano chalish asoslarini o'r-

gatgan. 9 yoshida Ferens qo'shni Shoprone shaharchasida o'zining birinchi konsertini beradi. Tez orada u Esterxazining ajoyib qasriga taklif etiladi. Bolakayning ijro mahorati graf mehmonlarini shunchalik hayratlantirdiki, bir nechta zodagonlar Listning musiqiy ta'lim olishi uchun pul to'lash istagini bildirishdi. Ferensni Venaga yuborishdi, u yerda kompozitsiyani A. Salyeridan va fortepianoni Yevropaning yirik pedagogi K. Chernidan o'rgandi.

Listning Venadagi debuti 1822-yil 1-dekabrda bo'lib o'tdi. Tanqidchilar hayratda qolishdi va shundan e'tiboran, List uchun shuhrat va to'la zallar ta'minlandi. U mashhur noshir A. Diabellidan vals mavzusiga variatsiyalar yozish taklifini oladi, shunday qilib, yosh musiqachi noshir xuddi shu iltimos bilan murojaat qilgan buyuk Betxoven va Shubert davrasiga qo'shilib qoldi. Shunga qaramay List (xorijlik sifatida) Parij konservatoriyasiga qabul qilinmagan va o'z bilimini oshirish maqsadida to'lovli darslarga qatnadi. List musiqa nazariyasi bo'yicha Parijda italyan operasi kapelmeystri F. Pauer va konservatoriya professori chex A. Reyxdan ta'lim oldi.

Listning dastlabki kompozitorlik tajribalaridan biri 1825-yili Grand Operada qo'yilgan "Don Sancho yoki muhabbat qasri" operasi bo'ldi. Bu vaqtda u konsertlar bilan Fransiya va Angliyaga bir qator safarlarni amalga oshirdi. Otasining o'limidan so'ng (1827) List dars bera boshladi. O'sha paytda yosh bastakorlar G. Berlioz va F. Shopen bilan tanishdi. Ularning san'ati Listga katta ta'sir ko'rsatdi: u Berliozning partiturasidagi milliy-mahalliy boylikni "fortepiano tiliga o'girish" hamda Shopenning mayin lirizmini o'zining jo'shqin temperamenti bilan qo'shib olib borishni uddalay olardi. List Shopenga bag'ishlangan ko'plab nozik va aniq tavsiflar va kuzatishlardan iborat bo'lgan kitob yozadi.

1830-yil boshida italiyalik virtuoz skripkachi N. Paganini Listning eng yaxshi ko'rgan san'atkoriga aylandi. List o'sha darajada ajoyib fortepiano uslubini yaratishni maqsad qilib oldi va hatto, Paganining konsert estradasida o'zini tutishidagi ayrim xususiyatlariga taqlid qilardi. Endi List virtuoz pianinochi sifatida raqobatchiga ega emasdi.

List hissiyotli va jozibali odam bo'lgan. Uning har bir konserti haqiqiy tomoshaga aylanardi. List butun Yevropaning idealiga

aylandi va konsert safarlariga uch yil davomida muttasil baland va ommaviy muhokama etiluvchi “romanlar”ga hamrohlik qildi. 1834-yil List grafinya Mari d’Agu (keyinchalik Daniyel Stern taxallusi bilan yozuvchi sifatida chiqish qildi) bilan birgalikdagi hayotni boshladi. Ularning turmushida uch farzand — o’g’il va ikki qiz tug’ildi. Farzandlarining kichigi Kozima buyuk pianist va dirijor G. Fon Bulovga turmushga chiqqan, keyin esa R. Vagnerning rafiqasi bo’lgan.

1835-yildan 1839-yilgacha List Mari d’Agu bilan Shveysariyadan Italiyagacha katta sayohatni amalga oshirgan. O’zining Shveysariya haqidagi taassurotlarini List “Sayohatchi albomi” (1835—1836) nomi bilan fortepiano asarlari turkumida gavdalantirgan. Bu turkum to’rt bo’limdan iborat. *Birinchi qism* — “Taassurot va poetik kechinmalar” yettita pyesadan tashkil topgan: “Lion”, “Buloqda”, “Vallenshtadt ko’lida”, “Jeneva qo’ng’iroqlari”, “Oberman vodiysi”, “Vilgelm Tellning butxonasi”, “Psalom”. “Sayohatchi albomi”ning *ikkinchi qismi* “Alp yaylovlari gullari” nomini olgan; *uchinchi qism* — “Parafrazalar”.

1837-yilning may oyida List Mari d’Agu bilan Italiyaga jo’nadi. Uyg’onish davri italyan san’ati yodgorliklari ta’siri ostida List tomonidan keyinchalik “Sayohatning ikkinchi yili” shaklida qayta ishlangan asarlar yaratildi: “Nikoh” (Rafael surati bo’yicha), “Mutafakkir” (Mikelanjelo haykali bo’yicha); uchta “Petrarka soneti”, “Danteni o’qigach” sonata-fantaziyasi va hokazo.

Serunum konsert faoliyati 1839—1847-yillar qayd etilgan. List Avstriya, Belgiya, Angliya, Fransiya, Vengriya, Shotlandiya, Rossiyada chiqish qildi va 1849-yilda konsertlar turkumini berdi. Undan tushgan mablag’ni Bonn shahridagi Betxoven yodgorligini barpo etish uchun sarflandi. Mazkur konsertlarda List tomonidan ijro etilgan asarlar ko’lami cheksiz: shaxsiy transkripsiyadagi turli opera uverturalari, “Don Juan”, “Figaroning uylanishi”, “Iblis Robert”, “Gugenotalar”, “Norma” operalari mavzulariga parafrazlar, Betxovenning Beshinchi, Yettinchi simfoniyalari, Paganini kaprislari, Bax, Betxoven, Shopen, Shubert, Shumanlar asarlari va ko’plab shaxsiy asarlar (Vengr rapsodiyalari, “Petrarka sonetlari” va boshqalar).

1842-yil aprelda List Peterburgda chiqish qildi, 1843-yil mayda esa Peterburg va Moskvada. 1847-yil List Ukrainada (Kiyev, Odessa), Moldaviyada, Qora dengizdan Turkiyaga o'tib, Konstantinopolda konsert berdi, keyin esa Ukrainaga qaytdi, bu yerdagi Yelizavetgrad shahrida pianist-virtuozning sayohatlari davri yakuniga yetdi. 1839-yil Mari d'Agu bilan ajrashgach, List polyak pomeshigining qizi Karolina Vitgenshteyn bilan uchrashadi. 1848-yilning boshida List Karolina Vitgenshteyn bilan birgalikda Germaniyaga, Veymar shahriga kelib joylashadi.

Kichik nemis shaharchasi Veymar bir vaqtlar gullab-yashnagan madaniy markaz bo'lgan va List unga san'at poytaxti sharafini qaytarishni orzu qilgan. List Veymar opera teatri dirijori etib tayinlandi. Opera teatriga o'n yillik rahbarligi davrida List turli bastakorlarning operalarini ko'plab sahnalashtirish ishlarini amalga oshirdi: Glukning "Orfey", "Alsesta", "Armida", Meyerberning "Gugenotlar"i, Betxovenning "Fidelio"si, Motsartning "Don Juan" va "Sehrli nay"i, Rossinining "Vilgelm Tell" va "Otello"si, Veberning "Freyshyuts" va "Evrianta"si. Veymarda List o'z zamondoshlari operasini targ'ib etar edi: 1852-yili u Berliozning "Benvenuto Chellini", 1855-yili esa Shumanning "Genoveva" operalarini qo'ydi. Vagnerning "Tangeyzer" (1849), "Loengrin" (1850), "Uchar gollandiyalik" (1853) operalari qo'yildi.

List Fransiyada Berliozning romantik uslubi tushunilmagan bir paytda bu bastakor musiqasi kunlarini uyushtiradi. List tomonidan Berliozning asarlari ijro etildi ("Fantastik simfoniya", "Garold Italiyada", "Romeo va Julyetta", "Faustni qoralash", "Rim karnavali"). 1856-yilda Motsart tavalludining 100 yilligi munosabati bilan List Venada dirijorlik qildi.

Listning adabiy faoliyati yangi musiqani bosma so'z bilan faol targ'ib qilishida namoyon bo'ldi. U Berliozning "Garold Italiyada"si, Vagnerning "Tangeyzer", "Uchar gollandiyalik", "Loengrin" operalariga bag'ishlangan maqolalari katta tadqiqot bo'lib, ularda sanab o'tilgan bastakorlar ijodi va ularning asarlari tahlili berilgan. Veymarda Listning ikki kitobi yozilgan: "Shopen" (1849) va "Vengr lo'lilari" musiqasi haqida (1854).

Veymar davrida List pedagoglik faoliyati bilan faol shug'ullangan. Ommaviy chiqishlardan voz kechgach, List o'zini yosh

musiqachilarni tarbiyalashga bag'ishladi. List o'quvchilari qatorida yetuk pianinochi va dirijor Gans Bulov, pianinochi Karl Tauzig, bastakorlar Petr Kornelius va Ioaxim Rafflar bo'lgan. Butun umri davomida List 337 nafar o'quvchini tarbiyalagan. Ular orasida rossiyalik o'quvchilar ham bo'lgan (Aleksandr Ziloti, Vera Timanova).

1854-yili List Veymarda "Yangi Veymar uyushmasi"ni tuzdi, 1861-yili "Umumnemis musiqa uyushmasi"ga asos soldi. Ularning vazifasi yangi, ilg'or musiqa san'ati g'oyasini yoyish va buyuk bastakorlar — eskilari va zamonaviylarining ijodini targ'ib etish bo'ldi. Veymarda List chex musiqasining buyuk klassigi Bedrjih Smetana, Iogannes Brams, vengr skripkachisi Edde Remini, rus bastakorlari A.N. Serov, A.G. Rubinshteyn va boshqalar bilan uchrashadi.

Veymar davrida 12 ta simfonik poema (13 tasidan), 15 ta vengr rapsodiya (19 tasidan), fortepiano konsertlarining yangi tahriri, "Oliy mahorat etudlari" va "Paganini kaprislari bo'yicha etudlar" yozildi. H-moll sonatasi ham shu davrda ijod qilingan.

Listning 12 ta simfonik poemasi dasturiy musiqaning go'zal namunalari dandir. Unda musiqiy obrazlar va ularning tadriji poetik hamda ma'naviy-falsafiy g'oyalar bilan bog'lanib ketgan. List bir qismli shaklda yozilgan yirik dasturiy asar bo'lgan yangi romantik janr — "simfonik poema" yaratuvchisi bo'ldi. Simfonik poemalarda List tomonidan gavdalanirtilgan obrazlar doirasi juda kengdir. Viktor Gyugoning she'rlariga yozilgan "Tog'da eshitganlarim" simfonik poemasida tabiatning ulug'vorligi, insoniy iztiroblar va kechinmalarga zid qo'yishdek romantik g'oyalarni mujassamlashtiradi.

Gyotening yuz yillik yubileyiga yozilgan "Tasso" simfonik poemasida Tassoning hayotligidagi iztiroblari va uning vafotidan so'ng ulug' iste'dodining zafarli tantanasi tasvirlanadi. "Orfey" (1854) simfonik poemasi Glukning Veymardagi "Orfey" operasi postonovkasiga uvertura sifatida yozilgan. Mazkur simfonik poemada List san'at ramziga aylangan frakiyalik xonanda Orfey haqidagi mashhur qadimgi yunon afsonasini gavdalanitirdi. "Prometey" (1850) simfonik poemasi dastlab Garderning "Prometeyning ozod etilishi" dramasi postanovkasiga uvertura edi. Bu asar xudolardan olovni o'g'irlab, odamlarga tuhfa etgan yunon afsonasi

qahramoni Prometeyning azamat obrazi bilan uyg'un. "Preludlar" simfonik poemasi avval Lamartin she'ri asosida yaratilgan bo'lib, Jozef Otranning matni asosidagi to'rt erkaklar xoriga kirish tarzida yaratilgan edi. Keyinroq uni qayta ishlash asnosida mustaqil simfonik poemaga aylantirish jarayonida List Lamartinning "Poetik mushohadalar" she'rini tanlaydi va uning matni musiqaga ko'proq mos kelishini anglab yetadi.

Listning boshqa simfonik poemalarini sanab o'tamiz: "Mazepa" (1851, Viktor Gyugo bo'yicha), "Bayram jarangi" (1853), "Qahramon haqida yig'i-yo'qlov" (1850—1854), "Vengriya" (1854), "Gamlet" (1858, Shekspir tragediyasi bo'yicha), "Gunnlar jangi" (1857, nemis rassomi Vilgelm Kaulbax freskasi bo'yicha), "Ideallar" (1857, Shiller bo'yicha).

Veymar davrida ikki dasturiy simfoniya yozilgan: 1854-yilda "Faust" simfoniyasi, u uch qismdan iborat: "Faust", "Gretxen", "Mefistofel". 1857-yilda Dantening "Ilohiy komediya"si bo'yicha ikki qismdan iborat simfoniya yozilgan: "Do'zax" va "Arosat". Shuningdek, Lenauning "Faustdan ikki epizod", "Tungi namoyish" va "Mefisto-vals" (1860) yozilgan.

Rim va ikkinchi Veymar davri 1861-yilda List knyaginya Vitgenshteyn bilan nikohini ilojsiz qilib qo'yayotgan bir qator siyosiy va diniy xarakterdagi g'ovlarni bartaraf etishga umid qilib, Rimga otlandi. Rim katolik cherkovi ularning ittifoqiga fотиha berishdan bosh tortgach, g'ayratli musiqachi charchagan va hayotdan hafsalasi pir bo'lgan holda tarki dunyo qildi. 1865-yil List abbatlik darajasini qabul qildi va bir necha yirik diniy asarlar yozdi: "Muqaddas Yelizaveta" (1862), "Xristos" (1866) oratoriyalari, "Vengr tojlanish messasi" (1867).

Rim davrida List dunyoviy yonalishda ham musiqa yozgan: "O'rmon shovqini" va "Gnomlar yurishi" mashhur fortepiano etudlari (1862), "Ispan rapsodiyasi" (1863), Betxoven, Verdi va Vagner asarlari transkripsiyalari.

1869-yili List Veymarga qaytdi, bastakor ijodining so'nggi davri boshlandi. Bu davrda List Vena, Parij, Budapeshtga borib turar edi. Vatani, Budapeshtda u milliy musiqa akademiyasining birinchi prezidenti va o'qituvchisi etib tayinlangan (1875). Veymarda Listning oldiga ko'psonli o'quvchilar kelishar edi: A. Ziloti,

Sofya Metner, Vera Timanova. Listning huzurida A. P. Borodin bir necha marta bo'lgan. List tashabbusi bilan A. P. Borodinning simfoniyasi ilk ijrosi Baden-Badenda uyushtirildi (1880).

List rus bastakorlarini yaxshi ko'rar va ularning asarlariga ko'plab transkripsiyalar yozgan edi: "Ruslan va Ludmila" operasidan Chernomor marshi, Chaykovskiyning "Yevgeniy Onegin" operasi, Alyabyevning "Bulbul", Rubinshteynning "Azra"sidan polonezlar. List tomonidan Aleksey Tolstoyning "So'qir mashshoq"i matniga melodeklamatsiya yozilgan.

Hayotining so'nggi yillarida List "Sayohatlarning uchinchi yili"ni yozdi. Unda bastakorning Rim taassurotlari aks etgan ("d'Este villasi sarvlari", "d'Este villasi favvorolari"). So'nggi davrda List ijodi qarama-qarshiliklarda o'tdi: diniy mushohada unsurlariga ega bo'lgan musiqiy asarlar bilan birgalikda, musiqiy impressionizm manbalarini ochib beruvchi asarlar ham uchraydi ("Qo'ng'ir bulutlar" (1881), "Motam qayig'i" (1882). Ana shu davrda bir vaqtning o'zida List maishiy raqs janri bilan bog'liq yorqin asarlarni yozdi: uchta "Yoddan chiqqan vals" (1881—1883), ikkinchi va uchinchi "Mefisto-vals" (1880 1883), "Mefisto-polka" (1883), so'nggi venger rapsodiyalari (16—19). So'nggi yillarda List ommaviy chiqishlari qayta boshladi. Wagner vafotidan so'ng 1883-yili List Veymarda xotira konsertini o'tkazdi. 1886-yil boshida 75 yoshli List Angliyaga boradi, u yerda qirolicha Viktoriya tomonidan qabul qilinadi va uni qadrllovchilar tomonidan hayajon bilan kutib olinadi. Charchagan va o'zini yomon his qilayotgan List Angliyadan Bayretga har yilgi Vengriya festivaliga keladi. U ana shu shaharda 1886-yil 31-iyulda o'pka shamollashiga chalilib vafot etdi.

Eslab qolish kerak

* List — musiqiy romantizmning eng yorqin namoyandasi.

* Listning Venadagi debuti 1822-yil 1-dekabrda bo'lib o'tdi.

* *Simfonik poema* — bayon qilish, lirik yoki dramatik karakterdagi dasturga ega bir qismli simfonik asar, dasturiy musiqaning asosiy turlaridan biri.

* *Parafraza* — mohirona cholg'u fantaziyasining XIX asrda tarqalgan ifodasi. U asosan fortepiano uchun ommaviy qo'shiqlar, opera ariyalari mavzularidan tashkil topadi.

* *Transkripsiya* (*transcriptio* — ko'chirib yozmoq). Simfonik, yakka cholg'u, vokal musiqani fortepiano uchun qayta ishlangan.

Fortepiano ijodi

List o'zining butun ijodiy faoliyati davomida fortepiano musiqasini yozdi. U o'zining eng qimmatli fikr-o'ylarini, orzu-umidlarini va tiyg'ularini fortepianoga bag'ishladi. Uning fortepiano uchun asarlarida kompozitor va ijrochining ijodiy o'zligi uyg'un holda birlashib ketgan.

Buyuk pianinochi sifatida List o'zining ajoyib ijrosi bilan minglab tinglovchilarni qoyil qoldirardi, u pianino texnikasining turli-tuman ko'rinishlarini mohirona egallagan edi. U fortepiano sadolanishi butun tizimi va xarakterini o'zgartira oldi, fortepianoda dabdabali ijro etish, cholg'uning qudrati va go'zalligini birinchi o'ringa olib chiqdi. List fortepiano fakturasini orkestr vositasidagi ifodaviylik bilan boyitdi, orkestr cholg'ulari turli guruhlarining sadolarini mohirona tarzda talqin etdi. U ko'plab cholg'ularni, jumladan, fortepiano adabiyotida kamdan kam uchraydigan qo'ng'iroqchalar, venger milliy cholg'ulari (simbal) tembrini o'rniga qo'yib o'xshatdi.

List o'zining fortepiano uchun asarlarida tremolo, akkordli trellar kabi orkestr uslublaridan keng foydalandi, yuqori registrda kadensiya ko'rinishidagi jilvali, tiniq bayon usulini ajoyib tarzda qo'lladi.

List fortepiano musiqasida pozitsiyali majmualar (oktava, akkordlar) sakrama harakatini qo'llashi yangilik bo'ldi, ular sadolanishga ulkan kenglik va mahobatlilik bag'ishlaydi. Butun klaviatura bo'ylab o'tuvchi va yagona pedalda ijro etiluvchi oktavali, qo'shaloq notali passajlarni Listning eng sevimli texnik usullari sirasiga kiritish mumkin.

List fortepiano ijodining asosiy tamoyili uning dasturiyligi bo'lib, shu tufayli u keng obrazlar doirasini ochib bera oldi. Uni qahramonlik ("Lion" pyesasi, moslashtirilgan "Rakotsi marsh"), sevgi lirikasi (uchta "Petrarka sonetlari", uchta noktyurn), tabiat obrazlari ("d'Este villasi favvorolari"), iblis ibtidosi, Mefistofel ("Mefisto-vals", si minor sonatasi), diniy tuyg'ular (si minor sonatasi yordamchi partiyasining birinchi mavzusi) o'ziga tortardi.

Listning fortepiano ijodida uning o‘n to‘qqizta vengercha rapsodiyalari muhim o‘rinlardan birini egallaydi, bu rapsodiyalar venger va lo‘lilarning qo‘shiq-raqsarlari mavzulariga asoslangan o‘ziga xos milliy-romantik poemalardir.

30-yillar oxiridan boshlab List “Venger milliy kuylari” to‘plamini yarata boshladi. Keyinchalik, shu to‘plamning ko‘plab kuylarini List ajoyib tarzda fortepianoda rivojlantirdi.

Bir-biriga qarama-qarshi lavhalarning almashinuviga asoslangan rapsodiyalar shakli xalq musiqachiligidan boshlanadi. Og‘ir qismlar musiqasi qadimiy vengercha raqs — yurishni eslatadi. Tez qismlar xalq xursandchiligi manzarasini tasvirlaydi va chardashni eslatadi. Listning ba’zi rapsodiyalariga dasturiylik xususiyatlari xosdir, bu haqda ularning sarlavhasidan bilish mumkin. Bular Beshinchi rapsodiya — “Qahramonona elegiya”, To‘qqizinchi rapsodiya — “Pesht karnavali”, O‘n beshinchi rapsodiya — “Rakotsi marsh”.

Ikkinchi rapsodiyasi kompozitorning ushbu janrdagi eng saralari. Rapsodiya qisqa improvizatsiyali kirish (*Lento a capriccio*) bilan ochiladi, u tinglovchini yorqin va rang-barang xalq hayoti dunyosiga olib kiradi va hikoyanavis qo‘shiqchilar kuylashini eslatadi.

Yuqori ovozning o‘ziga xos forshlagli kuyi venger xalq musiqasiga xos bo‘lib, quyi registrdagi akkordlar esa torli xalq cholg‘ularining sadolanishini tasvirlaydi.

Birinchi qism qo‘shiq (Lassan) bo‘lib, uning kuyi venger milliy xarakteriga ega. Qo‘shiqning har bir jumlasini verbunkosh uslubiga xos bo‘lgan ritm aylanmasi yakunlaydi.

Andante mesto

molto espr.

The first system of the musical score consists of two staves. The upper staff contains a melodic line with various ornaments and slurs, marked with the tempo 'Andante mesto' and the expression 'molto espr.'. The lower staff provides a harmonic accompaniment with chords and moving lines.

Qo'shiq yengil raqsga o'tadi va ikkinchi qismida bosh ahamiyatga ega bo'ladi.

capriccioso

The second system of the musical score consists of two staves. The upper staff contains a more rhythmic and ornamented melodic line, marked with the tempo 'capriccioso'. The lower staff continues the accompaniment with chords and moving lines.

Rapsodiyaning ikkinchi qismi (Friska) raqsgning turli-tuman variatsiyali rivojlantirishga asoslangan. Bu — xalq bayramona xursandchiligi manzarasi bo'lib, tobora to'xtatib bo'lmas darajaga yetadi.

Raqs jonlanib boradi va tempning asta-sekin tezlashuvi hamda dinamikaning kuchayishi evaziga girdobli, olovli raqsga aylanadi. Ulkan kuchga ega bo‘lib, raqs sekin-asta so‘nadi, harakat og‘irlashadi. Raqsga tushayotganlar ketishadi va uzoqdan ular raqsining sadosi eshitiladi. Biroq, bayram qilayotgan olomon raqs tushish uchun qaytib kelganda raqs avvalgi intiluvchan harakat bilan qayta tiklanadi.

Oltinchi rapsodiya to‘rt bo‘limdan tashkil topgan. Birinchi bo‘lim vengercha marsh ko‘rinishida.

Tempo giusto

Ikkinchi bo‘lim (Presto) — shiddatli raqs.

Presto

Uchinchi bo'lim (Andante) — qo'shiqchi-hikoyanavislar kuy-lashini tasvirlovchi rehitativsimon improvizatsiyadir.

To'rtinchi bo'lim — jadal raqs (Allegro), xalq xursandchiligini tasvirlaydi.

Allegro

p

ten.

ten.

ten.

Rapsodiyaning ushbu bo‘limi o‘ta mohironadir: jadal harakatdagi oktavalar, repetitsiyalar, basda oktavalarning sakrama harakatlari pianinotchilar uchun sezilarli qiyinchiliklar tug‘diradi.

Ikkita rapsodiyaning tahlili shuni ko‘rsatadiki, ularda xalq musiqasiga xos bo‘lgan mavzu materialini rivojlantirishning variatsiyali uslubi ustunlik qiladi. List rapsodiyalarida venger xalqining milliy xarakteri ajoyib talqiniga ega bo‘ldi.

Listning yakkanavoz konsert pyesalari orasida “Darbadarlik yillari” ajralib turadi. Ushbu katta fortepiano turkumining uch yili Listning deyarli butun ijodiy hayoti davomida yaratildi. “Darbadarlik yillari” pyesalari list hayotida musiqiy kundalik vazifasini o‘tadi, unda uning atrof hayotdan olgan taassurotlari o‘z aksini topdi.

Ikkita daftar Veymarda tugallandi (birinchisi — 1855-yilda, ikkinchisi — 1858-yilda). “Uchinchi yil” 1867—1877-yillar davomida yaratildi.

“Birinchii yil” — Shveysariya obrazlarini fortepiano musiqasida talqin etishning tajribasi. Bu yerda List tabiat obrazlarini rang-barang va shoirona tarzda talqin qildi. Bular: “Momaqaldiroq”, “Jeneva qo‘ng‘iroqlari”, “Manba yonida”, “Vallenshtadt ko‘lida” pyesalaridir.

“Ikkinchi yil” — shuningdek, badiiy jihatdan ahamiyatlidir, chunki Listgacha hech kim fortepiano musiqasida Uyg‘onish davri buyuk san‘atkorlari obrazlarini bunday yaratmagan edi. List rassomchilik va she‘riyat asarlarining o‘ziga ilhom baxsh etgan asosiy badiiy mazmunini ifodaladi. Bular Rafael asari bo‘yicha “Nikoh”, Mikelanjeloning “Mutafakkir”, Petrarkaning uchta soneti, “Danteni o‘qigandan so‘ng” fantaziya-sonatasi. Ushbu turkumga zamonaviy Italiyaning qo‘shiq-raqs san‘atini o‘ziga xos tarzda talqin etuvchi pyesalar kirgan: “Gondolyera”, “Kansona”, “Tarantella”.

“Uchinchi yil” kompozitorning Rim taassurotlarini ifodalaydi: “d’Este villasi sarvlari”, “d’Este villasi favvorolari” va diniy taassurotlar: “Angelus”, “Qalb yuksakligi”.

Asl lirik joziba bilan yo‘g‘rilgan pyesalar — “Jeneva qo‘ng‘iroqlari”, “Manba yo‘nida”, “Vallenshtadt ko‘lida”dan tortib to darbadarlikning ikkinchi yilidagi shiddatli italyancha tarantelagacha bo‘lgan pyesalar har birining mazmuni va xarakteri badiiy-shoirona obraz bilan belgilanadi. “Uchinchi yil”da Shveysariyani nafaqat qudratli tabiatli mamlakat, balki erksevar xalqi timsolida ko‘rsatuvchi “Vilgelm Tell kapellasi”dan to dafn qo‘shig‘i — “d’Este villasi sarv daraxtlari”gacha ko‘rish mumkin.

Ushbu pyesalarning bari o‘zining mazmuni va xarakteri bo‘yicha turli-tumandir. Psixologik mohiyati mavjud bo‘lgan ovoz yozuvi onlarini “Vallenshtadt ko‘lida” pyesasida kuzatish mumkin — chap qo‘ldagi yengil garmoniya shakllari suv oqimining ravon shildirashini tasvirlaydi.

Andante placido

Musical score for "Andante placido". The score is written for piano and consists of two systems of staves. The first system includes the following markings: *pp*, *dolcissimo*, *egualmente*, and *dolce*. The music features a steady eighth-note accompaniment in the left hand and a melodic line in the right hand, with several triplet markings (indicated by a '3' under a bracket) in both hands.

“Buloq yonida” pyesasida quyosh nurlarida yaltirayotgan suv tomchilarining shoirona tasvirlanishi berilgan.

Allegretto grazioso

Musical score for "Allegretto grazioso". The score is written for piano and consists of two systems of staves. The first system includes the markings *dolce tranquillo* and *pp*. The music is characterized by a light, rhythmic accompaniment in the left hand and a more active melodic line in the right hand.

“Petrarka soneti” № 104 mi major ulkan sevgi tuyg‘usini talqin etishda chuqur insoniylik ruhiyati bilan ajralib turadi, u List fortepiano lirikasining eng yaxshi asarlari qatoridan joy olgan.

Agitato assal

Musical score for 'Agitato assal'. The score is written for piano and consists of two systems of staves. The first system includes a *cresc.* marking. The second system features a large slur over the right-hand staff.

List tomonidan neapolitancha qo‘shiqlar mashhur muallifi Gilyom Lui Kotrodan olingan, ikki mavzu — tarantella va neapolitancha qo‘shiqdan tashkil topgan “Tarantella” xalq xursandchiligining bayramona musiqiy tasvirlanishini ifodalaydi. “Tarantella” jadal Presto tezligida ijro etiladi.

Musical score for 'Presto'. The score is written for piano and consists of four systems of staves. The first system includes a *P* marking and a *sempre stacc.* marking. The score features triplets and a consistent rhythmic pattern.

Neapolitancha qo'shiq ifodali, xarakteri bilan tinglovchini o'ziga jalb qiladi.

The image shows a musical score for a Neapolitan song. It consists of three systems of music. The first system has a vocal line in the upper staff and a piano accompaniment in the lower staff. The vocal line is marked 'cantando' and features a melodic line with a long note at the end. The piano accompaniment has a rhythmic pattern of eighth notes. The second system continues the piano accompaniment. The third system shows the vocal line and piano accompaniment continuing, with the piano part ending with a final cadence.

Eslab qolish kerak

* List fortepianoni katta konsert estradasiga olib chiqdi, fortepiano fakturasining o'ziga xos xususiyatlarini saqlagan holda uni orkestrga yaqinlashtirdi.

* List ijodida "fortepianoga xos" va "orkestrga xos" tushunchalar tabiiy tarzda uyg'unlashib ketadi.

Simfonik ijodi

Simfonik musiqa List ijodida muhim o'rinlardan birini egallaydi. List orkestr uchun aksariyat asarlarni Veymar shahrida yozdi. Bular o'n uchta simfonik poemalar, ikkita simfoniya ("Faust", "Dante"), Lenau "Faust"idan ikki lavha ("Tungi yurish" va "Mefisto-vals").

Veymar shahrida List ijodida bir qisimli simfonik poema janri paydo bo'ldi va bu janr hozirgi kunda ham yashab, rivojlanib kelmoqda. Listning simfonik poemalari dasturiy asarlar bo'lib, ularda erkin rivojlanish tamoyillari klassik shakllar (sonata allegrosi, variatsiyalar, rondo) bilan uyg'unlashib ketadi. List birlamchi adabiy manbaning asosiy g'oyasini ochib beruvchi umumlashirilgan

dasturiylik tarafdori edi. Sujetli hikoya qiluvchi simfonizm ijodkori bo'lgan Berliozdan farqli o'laroq, List o'z asarlarida san'at asarlari, tabiat hodisalari, manzaralar va adabiy asarlardan olingan kayfiyatni tasvirlaydi.

Listning dasturiy simfonik asarlaridagi g'oyalar, mavzular va obrazlar doirasi juda keng. “Vengriya” va “Qahramon haqida yig'i” simfonik poemalari Vatan mavzusini ochib beradi. “Bayram jaranglari” poemasi o'ziga xos san'at madhiyasidir. “Gunnlar jangi” (nemis rassomi Paul Kaulbax freskalari bo'yicha) poemasi tarixning fojiaiy sahifasidir. “Orfey”, “Prometey” poemalari g'oyasi antik afsonalar bilan, “Gamlet” poemasi Shekspir tragediyasi bilan, “Yuksak maqsadlar” poemasi Shiller bilan, “Faust — simfoniya”, “Tasso” Gyote bilan, “Mazepa”, “Nimalar eshitilar tog'dan” Gyugo bilan bog'liq.

Simfonik poemalarda List butun asar davomida bitta mavzu yoki mavzular guruhini o'tkazish uslubini qo'llaydi, bu mavzular variatsiyalanadi. Buning oqibatida qahramon xarakterining ko'p qirralari ochib beriladi. Ushbu uslub **monotematizm** uslubi deb ataladi va u “Tasso”, “Mazepa”, “Preludlar” poemalarida izchil tarzda o'tkaziladi.

“**Preludlar**” List tomonidan fransuz shoiri Jozef Otran she'riga to'rtta “Zamin”, “Shamollar”, “To'lqinlar”, “Yulduzlar” (“To'rt tabiat hodisasi”) erkaklar xoriga uvertura sifatida mo'ljallangan edi. Keyinroq, poemani yozib bo'lgandan so'ng, List poemaga mos dasturni izlab Lamartinining “Poetik mushohadalari”ga murojaat qildi. Lamartini she'rlarining turli misralaridan matnli sharh yaratib, List poema nomini aniqladi.

“Preludlar”ning bosh g'oyasi A.N. Serov tomonidan quyidagicha aniq ifodalangan: “Bizning hayotimiz birinchi tantanali notasi o'lim lahzasida yangrovchi o'sha noma'lum qo'shiq oldidagi qator preludlar emasmi?”¹.

Shuni ta'kidlash joizki, List va Lamartini asarlarining g'oyaviy mohiyati o'rtasida prinsipial farq mavjud. Lamartinining pessimistik g'oyasi shundan iboratki, inson hayoti — bu o'lim oldidan preliudiya. List optimistik, hayotbaxsh g'oyali asar yaratdi.

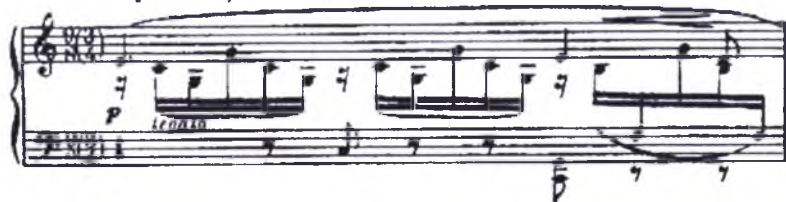
¹ Serov A. N. Pus musiqa jamiyatining uchta so'nggi kechasi.— Tanlangan maqolalar, I-jild, 569-b.

Andante maestoso

The image displays a musical score for piano, organized into three systems. Each system consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The first system begins with a dynamic marking of *ff* (fortissimo) and a tempo marking of *Andante maestoso*. The music is characterized by dense, rhythmic textures in the right hand, often using sixteenth-note patterns, and broad, sweeping melodic lines in the left hand. The second system continues these patterns, showing a transition in the bass line. The third system concludes with a final, wide melodic arc in the left hand and a final chord in the right hand.

Bog'lovchi va yordamchi partiyalar bosh partiyaga nisbatan qarama-qarshidir. Ular sevgi tuyg'usini ifodalaydi. Umuman boshqa obrazli-ma'noli ahamiyatga ega bo'lgan bog'lovchi partiya mavzusi bosh partiyaning o'zgartirilgan ko'rinishiga ega bo'ladi.

espressivo, cantando

Mavzu baslarda butun asarning leytintonatsiyasi bo'lib kuzatib boriladi, u turli obrazli ma'no mohiyati bo'lgan turli mavzular o'rtasida qarama-qarshilik va birlikni amalga oshiradi.

Yordamchi partiya mavzusi mi majorda sadolanadi va u ham lirik sevgi obrazini ifodalaydi.

Andante

dolce legato

Bu yengil, valsona mavzu, ayniqsa, altlarning divisisi bilan qo'shaloqlangan valtornalar kvarteti tufayli dilkash sadolanadi. U muqaddima mavzusining (3—4 t.) so'roq intonatsiyasiga ishorani o'zida mujassamlashtiradi va tobora o'sib, butun orkestrni qamrab olgan holda keng rivojlanishga olib keladi. Kulminatsiyada mavzu hayajonli sevgi madhiyasi sifatida jaranglaydi.

Rivojlov ikki bo'limdan iborat. Birinchi bo'lim inson baxtini barbod qiluvchi bo'ronni tasvirlaydi. Bu yerda kompozitor pastga va yuqoriga harakatlanuvchi xromatik yurishlar, kamaytirilgan garmoniyalar (kamaytirilgan septakkordlar), torli cholg'ular tremolosi, lad noturg'unligi kabi musiqiy vositalardan foydalanadi. Shu bo'lim ichida, bo'ron asta-sekin so'ngan vaqtda, goboy bog'lovchi partiya mavzusining intonatsiyasini ijro etadi, u bo'ron va baxtsizliklar ortasidagi yorqin sevgi xotiralari kabi taassurot qoldiradi.

Rivojlovning ikkinchi bo'limi Allegretto pastorale, bo'ron lavhasiga yaqqol qarama-qarshi va u osoyishta pastoral (qishloq, dala manzarasi)ni eslatadi. U yangi, mustaqil mavzuga qurilgan. Cho'pon nayi sadolarini valtorna, klarnet, fleyta va goboy cholg'ularini ifodalaydi. Mana shu pastoral fonda yordamchi partiyaning sevgi mavzusi paydo bo'ladi, u orkestr tuttisida forte yangraydi. Asta-sekin aks etuvchi pepriza boshlanadi, u rivojlov bilan qo'shilib ketadi. Bu yerda barcha mavzular bosh partiyaning qahramonona yo'nalishiga bo'ysundirilgan. Bog'lovchi partiya o'zining xayolchan xarakterini yo'qotadi va tantanali chaqiriqqa aylanadi. Yordamchi partiya g'olibona marsh xarakteriga ega bo'ladi. Poemani yakunlovchi bosh partiya mavzusi qahramonlikni tamoman mustahkamlovchi sifatida mahobatli va ulug'vor yangraydi.

“Preludlar” simfonik poemasi — List monotematizmining namunasi bo'lib, unda bitta mavzu o'zagidan (so'roq intonatsiyasi) chuqur g'oyaviy-obrazli mazmunga ega katta simfonik asar o'sib vujudga keladi.

Eslab qolish kerak

- * List bir qismli dasturli simfonik poema janrini yaratuvchisi.
- * Uning simfonik musiqasida dasturiylik umumlashtirilgan xarakterga ega.

- * Sujetli hikoya qiluvchi simfonizm ijodkori bo'lgan Berliozdan farqli o'laroq, List o'z asarlarida san'at asarlari, tabiat hodisalari, manzaralar va adabiy asarlardan olingan kayfiyatni tasvirlaydi.

ASARLARI RO'YXATI

Simfonik asarlar

— 13 ta simfonik poemalar.

— Ikkita simfoniya: “Faust”, “Dante”.

Oratoriyalar va messalar

— “Avliyo Yelizaveta haqida afsona”.

— “Iso”.

— Gran messasi.

— Venger tantanali messasi.

— Qo‘shiqalar va romanslar (90 ga yaqin).

Fortepiano uchun asarlar

— Yuksak ijrochilik mahorati etudlari.

— Paganini bo‘yicha katta etudlar.

— Uchta konsert etudlari.

— Ikkita konsert etudlari.

— “Sayohatchi albomi”.

— “Sayohat yillari”.

— “Shoirona va diniy garmoniyalar”.

— “Ovuntirishlar”.

— “Venger tarixiy portretlari”.

— 2 ta afsona.

— 2 ta ballada.

Sonata

— “Mefisto-vals”.

— Venger rapsodiyalari.

— Valslar, galoplar, polonezlar, chardashlar, marshlar va boshqa asarlar.

Fortepiano uchun asarlar transkripsiyalari va qayta ishlangan asarlar

— Shubert asarlari (72).

— Guno asarlari (4).

— Betxoven asarlari (3).

— Verdi asarlari (8).

— Veber asarlari (15).

— Bax asarlari (7).

— Shuman asarlari (14).

— Shopen asarlari (6).

— Vagner asarlari (12).

— Meyerber asarlari (6).

— Berlioz asarlari (9).

— Donitsetti asarlari (6).

— Mendelson asarlari (9).

— Bellini asarlari (5).

Fortepiano va orkestr uchun asarlar

— Birinchi konsert Es-dur.

— Ikkinchi konsert A-dur.

— “O‘lim raqsi” (1849, qayta ishlangan — 1853, 1859).

EDVARD GRIG IJODI **(1843–1907)**

Edvard Grig — buyuk norveg kompozitori, pianinohisi, dirijor, musiqa namoyandasi bo‘lib, 1843-yil Bergen shahrida tug‘ilgan. Uning ajdodlari — shotlandlar bo‘lishgan. Grig familiyasi esa Norvegiyada qaror topgan. Kompozitorning otasi Bergen shahrida Britaniya konsuli lavozimida ishlagan. Onasi — norveg millatiga mansub bo‘lib, yaxshi pianinochi bo‘lgan hamda bolalarga musiqadan dars bergan. Motsart ijodiga bo‘lgan muhabbat unga onasidan o‘tgan. Grig uchun Motsart ijodi hamma vaqt shodlik manbayi bo‘lgan edi.

Grig Leypsig konservatoriyasida (1858—1862) I. Moshelesning sinfida fortepianodan, K. Reynekening sinfida kompozitsiyadan o‘qiydi, 1863-yildan u Kopengagenda mashhur N. Gade bilan kompozitsiya bo‘yicha shug‘ullangan. Shu yerda u kompozitor R. Nurdrok bilan tanishadi, u Grigning ijodiy shakllanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. U Nurdrok, E. Xorneman va boshqalar bilan birgalikda Skandinaviya mamlakatlariaro “Yevterpa” musiqa jamiyatini tashkil etishda qatnashadi. Bu jamiyatning vazifasi ommani Skandinaviya kompozitorlari asarlari bilan tanishtirishdan iborat edi.

Grig Kopengagenda yashagan davrida (1863—1866) “Poetik rasmlar”, “Yumoreskalar”, fortepiano uchun sonata, birinchi skripka

uchun sonatasi va qo'shiqlar yaratadi. Lirik "Poetik rasmlar"da (1863) norveg xalq musiqasi qirralari namoyon bo'lgan. "Yumoreskalar" singari janriy ishlanmalarda ham (1865) xalq raqslarining o'ynoqi ritmi jaranglaydi, norveg musiqasiga xos bo'lgan lidiy lad ohanglarining rang-barangligi uchraydi. Ularda Grig nihoyatda yaxshi ko'rgan kompozitor Shopenning ta'siri sezilib, fortepiano sonatasida R. Shumanning ta'siri ko'rinib turadi.

1866-yildan Grig Norvegiya poytaxti Kristiani (Oslo)da yashay boshlaydi. Bu yerda u 70-yillardagi peshqadam norveg ziyolilari bilan tanishadi. Grig uchun shoir va dramaturg B. Byorns bilan do'stlik katta ahamiyat kasb etdi. Uning asarlari asosida Grig bir qator sahnaviy-musiqiy asarlarni (tugallanmagan "Ulaf Trygvason" operasi (1873), "Sigurd Yursalfar" pyesasi uchun musiqa, "Arnlyut Gelline" operasi uchun eskizlar, "Bergliot" dramatik monologi uchun musiqa, ko'plab romans va qo'shiqlar) ijod qildi. 1871-yilda Grig Musiqa konsert jamiyatiga asos soladi (hozirgi Filarmoniya jamiyati), uning asosiy maqsadi shaharning konsert hayotini faollashtirishdan iborat edi.

1868-yilda Grig XIX asrning ikkinchi yarmidagi Yevropa musiqasining mazkur janrdagi eng mashhur asari — fortepiano konsertini yaratadi. Konsertning lirik talqini bu asarni Shopen va Shumanning fortepiano konsertlariga yaqinlashtirgan edi.

Shuman konsertlariga yaqinlik asarning erkin shakli, lirik-psixologik xarakterida namoyon bo'ladi. Konsertning yorqin o'ziga xosligini kompozitor uslubiga xos bo'lgan norveg milliy koloriti hamda asarning obrazlar tizimi ta'minlab beradi. Konsertning uch qismi turkumning an'anaviy dramaturgiyasiga muvofiq keladi: dramaturgik bog'lanma birinchi qismdan boshlanadi, u sonata shaklidir. Ikkinchi qism lirik urg'uni tashkil etadi. Bu qism uch qisimli shaklda yozilgan. Uchinchi qism xalq janrlari manzarasini beradi, u rondo — sonata shaklida yozilgan.

1869-yilda Grig taniqli kompozitor va folklorshunos L. Lindemannning norveg musiqiy folklori to'plami bilan tanishadi. Buning natijasida Grig "Fortepiano uchun norveg xalq qo'shiqlari va raqslari"ni (op.17) yozadi. Ularda turli-tuman xalq raqslari — xalqing, springdans, hazil, lirik, mehnat va dehqon qo'shiqlari jamlangan edi. Bu turkumlar musiqa ixlosmandlarining keng doirasi

uchun qulay, murakkab bo‘lmagan fortepiano pyesalaridan tuzilishi rejalashtirilgan edi.

Ikkinchi fortepiano sonatasi (op.13, G-dur) Grigning yetuk, o‘ziga xos hamda milliy jihatdan juda yorqin asaridir. Ushbu sonata, xuddi fortepiano konsertiga o‘xshash bo‘lib, Grig asarlarining dastlabki targ‘ibotchilaridan biri List tomonidan yuqori baholangan edi.

1874-yilda Grig Ibsendan “Per Gyunt” dramasi postanovkasi uchun musiqa yozib berish taklifini oladi. Kristianiya shahrida 1876-yili “Per Gyunt”ning qo‘yilishi kompozitorga juda katta shuhrat keltirdi. Ibsenning “Per Gyunt” dramasi ga yozilgan musiqa ushbu janrning “Egmont” (Betroven), “Yoz tunidagi tush” (Mendelson), “Arlezianka qizi” (Bize) singari oliy darajadagi namunalari qatoridan o‘rin oldi. “Per Gyunt”ning to‘liq partiturasida o‘z ichiga yigirma uch nomerni qamrab olgan, ularning orasida dramaning beshta aktiga kirish, qo‘shiqlar (Solveyning qo‘shig‘i va allasi, Per Gyunt serenadasi), raqslar (Ingrid to‘yida, arabcha raqs, Anitra raqsi), orkestr uchun fantastik (“Tog‘ qirolining g‘orida”), lirik-dramatik epizodlar (“Ozening o‘limi”), melodramalar mavjud. Ayrim nomerlar Ibsen dramasi dagi xilma-xil obrazlar, vaziyatlarni ta’kidlab ko‘rsatadi, ularni ochib beradi: Solveyg obrazidagi ko‘tarinkilik, beg‘ubor lirizm, Oze o‘limidagi fojia, tabiat poeziyasi (“Tong”), xayolot tiniqligi (“Tog‘ qirolining g‘orida”) shular jumlasidandir. “Per Gyunt” ikkita suita shaklida e’tirof qilindi. Birinchi suitaga “Tong”, “Ozening o‘limi”, “Anitranning raqsi”, “Tog‘ podshosining g‘orida” kiritilgan. Mazkur suita obrazlari o‘zaro zid qo‘yilgan: yorqin va shodiyona tuyg‘ular (“Tong”), umr so‘ngidagi fojia (“Ozening o‘limi”), go‘zal hayotiy chizgilar (“Anitra raqsi”), jo‘shqin fantastika (“Tog‘ qirolining g‘orida”). Ikkinchi suita quyidagi pyesalardan tashkil topgan: “Ingridning shikoyati”, “Arabcha raqs”, “Per Gyuntning vataniga qaytishi”, “Solveyg qo‘shig‘i”.

1885-yildan umrining oxirigacha Grig jonajon shahri Bergendan unchalik uzoq bo‘lmagan Troulxaugen tog‘larida — Norvegiyaning go‘zal tabiati quchog‘ida yashaydi. Go‘zallik va tabiatning ulug‘vorligiga sajda qilish kompozitorning ijodida o‘zining tegishli ifodasini topdi: “O‘rmonda”, “Uycha”, “Bahor”, “Dengiz yorug‘ nurlarda tovlanadi” qo‘shiqlari buning dalili bo‘la oladi.

1878-yildan Grig Fransiya, Germaniya, Gollandiya, Angliya, Shvetsiya shaharlarida umr yo'ldoshi Nina bilan (Grigga jo'rnavor, dirijor, pianinochi sifatida) ko'plab konsertlar beradi. 1888-yilda Grig Chaykovskiy bilan tanishadi, Chaykovskiy o'zining "1888-yilda xorijga sayohatning avtobiografik tavsifi"da Grig ijodiga yuqori baho bergan edi.

1881-yilda Grig o'zining fortepianoda ikki juft qo'lda chalishi uchun mo'ljallangan mashhur "Norveg raqslari"ni yozadi (op.35). 1884-yilda fortepiano uchun "Xolberg zamonlaridan" suitasi yaratiladi. U XVIII asrning ma'rifatparvar yozuvchisi Ludvig Xolbergning yubileyiga yozilgan edi. Suita preludiya, sarabandalar, gavot, ariya, rigodonlardan tashkil topgan bo'lib, bayon tarzi, garmonik tuzilishi, ornamentikasi bilan XVIII asr davridagi asarlarga xos bo'lgan nozik uslubiy yangilik sifatida qabul qilinadi.

80-yillarda Grig yirik shakldagi kamer — ijrochilik asarlari: violonchel va fortepiano uchun sonata (1883), skripka va fortepiano uchun uchinchi sonata (1887)ni yaratadi. 80-yillarda "Lirik pyesalar"ning ikkinchi (1883), uchinchi va to'rtinchi (1886) daftarlari yaratiladi. Ularni kompozitorning "musiqiy kundaligi" deb ham yuritishadi.

Grigning orkestr uchun yozgan eng so'nggi yirik asari xalqchil mavzularda yaratilgan "Simfonik raqslar"i (1898) bo'ldi. O'z tabiatiga, xalq raqslaridan foydalanishiga, umumiy kompozitsiya yaxlitligiga ko'ra, "Simfonik raqslar" "Norveg raqslari" turkumini davom ettiradi.

Hayotining so'nggi yillarida o'zining donishmandona va lirik qissasi "Mening birinchi muvaffaqiyatim"ni hamda dasturiy maqolasi "Motsart va uning zamonamiz uchun ahamiyati"ni e'lon qiladi. Ularda kompozitorning ijodiy kredosi: o'ziga xoslikka intilish, o'z uslubini, o'zining musiqadagi o'rnini belgilash, klassik san'atning oliy darajadagi ideallariga sodiqlik juda yorqin ifoda etilgan. 1907-yilning aprelida Grig Norvegiya, Daniya, Germaniya shaharlari bo'ylab katta konsertlar beradi. Grig 1907-yil 4-sentabrda Bergen shahrida vafot etadi.

Eslab qolish kerak

Konsert lotincha *concertrare* — musobaqa. Orkestr bilan birgalikdagi solist uchun yirik shakldagi asar. Ko'pincha uch

qismdan iborat: birinchi qism — dramatik xarakterda bo‘lib, tempning tezligi va sonata shakli bilan ajralib turadi. Ikkinchi qism lirik, qo‘shiq xarakterida bo‘lib, tempning sekinligi, uch qismli shakli bilan ajralib turadi. Uchinchi qism esa final bo‘lib, bayramona xakteri, yuqori tempi bilan ajralib turadi hamda ko‘pincha, yo sonata shaklida yoki rondo shaklida tuziladi.

Grig ijodining umumiy tavsifi

Grigning ijodi keng qamrovli va ko‘p qirralidir. U quyidagi yirik shakldagi asarlarni yaratdi: fortepiano uchun konsert, skripka va fortepiano uchun uchta sonata, violonchel va fortepiano uchun sonata, kvartet. Bir vaqtning o‘zida u cholg‘u miniaturasiga murojaat qildi: “Poetik manzaralar”, “Albom sahifalari”, “Lirik pyesalar” buning natijasidir.

Kompozitorni kamer-vokal miniaturasi janrlari bo‘lmish — romans, qo‘shiq o‘ziga jalb qildi, ularda poetik obrazlar, inson taassurotlari va his-tuyg‘ularining ulkan dunyosi o‘z aksini topdi. Grigning juda ko‘plab qo‘shiqlarida yorqin va jonli yozilgan tabiat manzaralari mavjud (“O‘rmonda”, “Kulba”, “Dengiz yorqin nurlarda jilvalanar”). Vatan mavzusi ko‘tarinki, lirik gimnlarda (“Norvegiyaga”) sadolanadi. Grig qo‘shiqlarida inson hayoti turlicha ko‘rsatiladi: sof o‘smirlik (“Margarita”), sevgi quvonchi (“Seni sevaman”), mehnat go‘zalligi (“Ingeborg”), inson hayotida uchraydigan iztiroblar (“Alla”, “Ona kulfati”), o‘lim haqidagi o‘ylar (“So‘nggi bahor”).

Uncha murakkab bo‘lmagan fortepiano pyesalari ko‘rinishidagi (op. 17), fortepianoda to‘rt qo‘l ijrosi uchun suita turkumi ko‘rinishidagi (“Norveg raqslari”) va orkestr uchun (“Norveg raqs-larining orkestr uchun tahriri op. 35, norveg xalq ohanglariga “Simfonik raqslar”) qayta ishlangan xalq qo‘shiq va raqs-lari Grig ijodiga xos turlardir.

Norveg xalq musiqasi bilan chuqur aloqadorlik kompozitor uslubining individualligini belgilab berdi. Uning asarlarida Norvegiyada keng tarqalgan xalq raqs-lari — xalling va springdans ritmlari eshutilib turadi. *Xalling* — yakka tarzda ijro etiluvchi erkakcha raqs bo‘lib, kuch-qudrat va jasoratni namoyish etadi. *Springdans* — yengil, turli-tuman ritmik naqshlari bo‘lgan “sakrama” raqsdir.

Grig asarlarining kuyi norveg musiqasiga xos ohanglar bilan yo'g'rilgan, bular — ladning birinchi bosqichidan yetakchi ton orqali kvinta tomon yurish, katta septima sadolanishi bilan melodik aylanmalardir (“Solveyg qo‘shig‘i”).

Allegretto tranquillamente

The image shows a musical score for a piece titled "Allegretto tranquillamente". It consists of two systems of piano accompaniment. The first system starts with a piano (p) dynamic marking. The music is written in a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The melody in the right hand features a sequence of notes that move from the first degree of the scale to the fifth, then to the seventh, and finally to the octave, illustrating the "kvinta tomon yurish" mentioned in the text. The bass line provides a steady accompaniment with chords and single notes.

Kuyda ko‘proq xalq cholg‘ulari ohanglarini tinglash mumkin. Chunonchi, ikkinchi skripka sonatasiga muqaddima xalqdan chiqqan skripkachilarning badihasiga o‘xshaydi, unda basdagi davomli organ punkti, kvintali bas mavjud:

Allegro vivace

The image shows a musical score for a piece titled "Allegro vivace". It consists of two systems of piano accompaniment. The first system starts with a piano (p) dynamic marking. The music is written in a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The melody in the right hand is more rhythmic and active, featuring eighth and sixteenth notes. The bass line is characterized by a continuous, repetitive pattern of chords, referred to as "kvintali bas" (quintal bass) in the text, which provides a driving accompaniment.

Grigning fortepiano musiqasida bir-birini to'ldiruvchi ikki oqim kuzatiladi. Ulardan biri shaxsiy, subyektiv hissiyotlarni bayon etish bilan bog'liq. Boshqasi xalq qo'shiqchiligi va raqslari bilan bog'liqligidir.

Grig fortepiano ijodining ko'p qismini "Lirik pyesalar" tashkil qiladi, ular Shubert va Mendelsondan boshlangan kamer fortepiano musiqasi an'analarini davom ettiradi. "Lirik pyesalar"ni ko'proq kompozitorning "musiq a kundaligi" deb atashdiki, unda u o'zi ko'rgan va eshitganlaridan olgan taassurotlarini yozib qo'ygan.

"Lirik pyesalar" janrlar xilma-xilligiga ko'ra farqlanib turadi. Bu yerda biz elegiya, noktyurn, allalar, vals, qo'shiq va ariettalarni ko'rishimiz mumkin. Dasturiylik tamoyili to'plamda katta badiiyat bag'ishlab turadi. Har bir pyesa uning poetik obrazlarini ochib berishga yordam beruvchi sarlavhalar bilan ochiladi. "Lirik pyesalarning" bosh mavzusi vatandir. U tantanali "Aziz qo'shiq"da (op.12), bosiq va ulug'vor "Vatanda" (op.43) pyesasida, "Vatanga" lirik janrli sahna asarida (op. 62), go'zal musiqiy peyzajlarda ("Bahorda" op. 43, "Noktyurn" op. 54), xalqona — fantastik pyesalar ("Gnomlarning yurishi", "Kobold") da jaranglaydi. Turkumning obrazlar doirasiga bevosita tabiatdan ko'chirmalar ("Qushcha", "Kapalak"), "Qorovul qo'shig'i"ning aks sadolari, "Gade" musiqiy portreti, "Ariyetta", "Vals — badiha", "Xotira" lirik kechinmalarning sahifalari kiradi. Ko'plab pyesalarda manzaraviylikka, keng va ziddiyatli kompozitsiyalarga intilish seziladi ("Gnomlar yurishi", "Gangar", "Noktyurn"). Ayrim pyesalarda kamer uslubining nozikligi kuzatiladi ("Elflar raqsi"), boshqalari yorqin ranglari bilan ajralib turadi, ayrimlari esa konsertona tantanavorligi bilan e'tiborni tortadi ("Trolxauzendagi to'y kuni").

"Lirik pyesalar"ning birinchi daftarida (op.12) turkumning badiiy tamoyillari namoyon bo'ldi: mazmunning xilma-xilligi va musiqaning lirik mezoni, vatan mavzusiga e'tibor, musiqaning xalq manbalari bilan aloqadorligi.

Turkum soddadillik va ruhiy osoyishtalikni aks ettiruvchi lirik “Ariyetta” bilan boshlanadi.

Poco andante e sostenuto

O'zgaruvchan aksentlar va taktning kuchli hissasidagi triollar tufayli o'ziga xos norvegcha xislatli “Vals” o'zining yorqin xususiyati bilan ajralib turadi.

Allegro moderato

“Norvegcha raqs” bir butun raqs sahnasini talqin etadiki, unda raqsqa tushayotganlarning turli guruhlarini tasvirlanadi. Basdagi cho‘ziq kvinta ko‘rinishidagi o‘ziga xos cholg‘ulashtirish pyesaga alohida xususiyat baxsh etadi.

Presto marcato

Naqshinkorlik va nazokatli kuyi bilan ajralib turuvchi “**Albom varag‘i**” nozik lirik tuyg‘ular soddaligini albom she‘rining nafisligi bilan birlashtiradi.

Allegretto e dolce

Musical score for 'Albom varag'i' in Allegretto e dolce tempo. The score is written for piano and consists of two systems of two staves each. The first system starts with a piano (p) dynamic marking. The second system begins with a measure number '6' and continues the piece.

“**Lirik pyesalar**”ning ikkinchi daftaridagi “**Alla**” kichkina dramatik sahna sifatida sadolanadi, unda oddiy va mantiqiy kuyni

rivojlantirish yo'li bilan turli-tuman his-tuyg'ular gammasi ifodalangan.

“Lirik pyesalar”ning uchinchi daftarida “Kapalak”, “Qushcha”, “Bahorda” kabi tabiatning yorqin shoirona obrazlari mavjud.

“Qushcha” pyesasining kuyi qisqa trellar va sakrama ritmdan tuzilgan.

Allegro leggiero

The image shows a musical score for a piece titled "Qushcha". It consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef staff. The first system starts with a piano (p) dynamic marking. The music features a rhythmic pattern of eighth notes and sixteenth notes, often grouped with slurs and accents. The second system continues this pattern with some melodic variation in the treble staff. The third system begins with a measure number '7' and shows a change in the bass line's accompaniment.

“Gnomlar yurishi” pyesasi Grig musiqiy fantastikasining ajoyib namunalaridan biri bo‘lib, unda ertaklar olamining ajoyibotlari, trolar yerosti podsholigi va tabiatning maftunkor go‘zalligi bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilgan.

“Troxaugendagi nikoh kuni” pyesasi “Lirik pyesalar” orasidagi eng shodon va tantanavor pyesalardan biri bo’ldi. Bu pyesa musiqiy obrazlarining yorqinligi, hajman kattaligi bilan konsert pyesalariga yaqinlashadi.

Pyesa marsh ritmiga asoslangan bo’lib, pyesa murakkab uch qismli shaklda yozilgan, undagi tantanali, bayramona chetki qismlar o’rta qismning mayin lirikasiga qarshi qo’yilgan.

Eslab qolish kerak

* Grigning ijodi keng qamrovli va ko’p qirralidir.

* Norveg xalq musiqasi bilan chuqur aloqadorlik kompozitor uslubining individualligini belgilab berdi.

ASARLARI RO‘YXATI

Fortepiano asarlari

— Hammasi 150 ga yaqin.

Yirik asarlar

— Sonata e-moll op. 7.

— Variatsiyalar shaklidagi ballada op. 24.

— Fortepianoda 4 qo’lda ijro etish uchun.

— Simfonik pyesalar op. 14.

— Norvegcha raqslar op. 35.

— Pyesa-kaprislar (2 pyesa) op. 37.

- Motsartning 4 ta sonatasi (2 fortepiano uchun).
- Qo'shiqlar va romanslar.
- Hammasi 140 dan ortiq.

Kamer-cholg'u asarlari

- Birinchi skripka sonatasi F-dur.
- Ikkinchi skripka sonatasi G-dur.
- Uchinchi skripka sonatasi c-moll.
- Violonchel sonatasi a-moll.
- Torli kvartet g-moll.

Simfonik asarlar

- “Kuzda” — uvertura.
- Fortepiano konserti a-moll.
- “Xolbert davrlaridan”, 5 pyesadan iborat suita.
- G. Ibsenning “Per Gyunt” pyesasiga musiqadan ikkita suita op. 46 va 55.
- Torli orkestr uchun ikkita norvegcha kuy op. 63.
- “Siguda Yorsalfara” pyesasidan uchta orkestr pyesasi op. 56.
- Norvegcha ohanglarga simfonik raqslar op. 64.

Vokal-simfonik asarlar

- “Ibodatxona darvozasi yonida”.
- “Vatanga qaytish”.
- “Yolg'iz”.
- Ibsenning “Per Gyunt” pyesasiga musiqa.
- “Bergliot”.
- “Ulafa Tryugvason”dan sahnalar.
- Xorlar.
- Erkaklar kuylashi uchun albom (12 ta xor).
- Qadimiy norvegcha kuylarga 4 psalmlar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Галацкая В.* «Музыкальные литературы зарубежных стран» вып 1,3., М.:Музыка. 2002.
2. *Залесская М. К.* Ференц Лист. — М. : Молодая гвардия, 2016. — 493 с. —(Жизнь замечательных людей ; вып. 1796 (1596)). -ISBN 978-5-235-03923-0.
3. *Жданова Г. Молчанова И., Охалова И.* «Музыкальная литература зарубежных стран» вып. 2. М.: Музыка. 2002.
4. *Левик Б.* История зарубежной музыки. Выпуск 2. Вторая половина XVIII века. Учебное пособие. Издательство: М. Музыка Год издания: 1974
5. *Левашева О.* Эдвард Григ. М.: Музыка. 1975.
6. *Мильштейн Я.И.* Очерки о Шопене. М.: Музыка. 1987.
7. *Мильштейн Я.И.* Ференц Лист. - 3е изд.- М.: Музыка. 1999.
8. Музыка Австрии и Германии XIX века Кн.2. М.: Музыка 1990; Кн.3. М.: Музыка. 2003.
9. *Привалов С.Б.* Зарубежная музыкальная литература. Эпоха романтизма. – Спб.: Композитор. Санкт – Петербург, 2003.
10. Франц Шуберт: переписка, записи, дневники, стихотворения. Сост. Ю. Н. Хохлов. — М.: Эдиториал УРСС, 2005.
11. Франц Шуберт и русская музыкальная культура. Отв. ред. Ю. Н. Хохлов. — М., 2009. — ISBN 978-5-89598-219-8.
12. *Хохлов Ю. Н.* «Прекрасная мельничиха» Франца Шуберта. — М.: Эдиториал УРСС, 2002. — ISBN 5-354-00104-8.
13. *Цыпин Г.М.* Шопен и русская пианистическая традиция. М.: Музыка. 1990.
14. Peter Gülke: Franz Schubert und seine Zeit. — Laaber-Verlag, Laaber, 2002. — ISBN 3-89007-537-1.
15. Peter Härtling: Schubert. 12 moments musicaux und ein Roman. — Dtv, München, 2003. — ISBN 3-423-13137-3.
16. Hilmar E. Schubert, Franz Seraph Peter (нем.) // Neue Deutsche Biographie. — 2007. — Bd. 23. — S. 609—612.

Интернет ресурс:

1. <https://notkinastya.ru/alshvang-a-lyudvig-van-bethoven/>
2. <https://www.libfox.ru/589049-derd-gaal-list.html>
3. <https://www.libfox.ru/159581-hans-yoahim-shultse-dokumenty-zhizni-i-devatelnosti-i-s-baha.html>
4. <https://klimkin-notes.ru/wp-content/uploads/2017/04/Bah-Druskin-1982.pdf>
5. <http://musicfancy.net/ru/sheet-music-archive/133>
6. <http://glierinstitute.org/ukr/study-materials/1/konen2.pdf>
7. <https://notkinastya.ru/kremlvov-yu-fortepiannye-sonaty-bethovena/>
8. <https://yadi.sk/i/ZRUCwhkr3KmW3a>
9. <https://notkinastya.ru/kremlvov-yu-jozef-gajdn-ocherk-zhizni-i-tvorchestva/>
10. <https://ale07.ru/music/notes/song/songbook/mlzsl.htm>
11. <https://search.rsl.ru/ru/record/01006327099>
12. <https://www.piano.ru/scores/books/mil-xtk.pdf>
13. http://dshi-6.ucoz.com/musliteratura/prohorova_zarubezhnaja_m_l-1.pdf
14. https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003761803/
15. <https://ale07.ru/music/notes/song/muzlit/solovcova.htm>
16. <https://notkinastya.ru/chicherin-g-v-motsart-izd-1987/>
18. <https://ale07.ru/music/notes/song/muzlit/einstein.htm>

MUNDARIJA

Romantizm	3
Frans Schubert.....	10
Shubertning vocal ijodi.....	17
Gyote she'rlariga yozilgan qo'shiqlar.....	18
Vokal turkumlarning tavsifi.....	21
Simfonik ijodi.....	34
Friderik Shopen	38
Shopen ijodining tavsifi.....	46
Ferens List.....	60
Fortepiano ijodi	68
Simfonik ijodi.....	77
Edvard Grig ijodi.....	85
Grig ijodining umumiy tavsifi	89
Adabiyotlar ro'yxati	97

A.X. Trigulova

MUSIQADAGI ROMANTIZM

Frants Shubert, Frederik Chopin, Frants List,
Edvard Grig

Monografiya

“Bookmany print” nashriyoti

Nashriyot tasdiqnoma raqami № 022246. 28.02.2022-y.

Bosishga ruxsat etildi: 28.11.2023.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆

Nashriyot bosma tabog‘i 5,4. Shartli bosma taboq 5,6.

Adadi 50 nusxa. ofset bosma usulida bosildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

“BOOKMANY PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

E-mail: bookmany_print@mail.ru

t.me/ Bookmanyprint ☎ +998 99 180 97 10

A. X. Trigulova – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti “Musiqqa madaniyati” fakulteti “Musiqqa nazariyasi va metodikasi” kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasiga ega. A. X. Trigulova 300 dan ortiq ilmiy-uslubiy ishlar, musiqqa pedagogikasi, maktab musiqqa ta’limiga oid maqolalar muallifi. A. X. Trigulova xalqaro konferensiyalar, simpoziumlar ishtirokchisi, asarlari O‘zbekiston, Rossiya, Belarus, AQSH, Turkiyada chop etilgan.

A. X. Тригулова – доцент кафедры «Теории музыки и методики» факультета «Музыкальной культуры» Ташкентского Государственного педагогического Университета имени Низами, имеет ученую степень PhD по педагогике. А. Х. Тригулова является автором более 300 научно – методических работ, статей по музыкальной педагогике, школьному музыкальному образованию. А. Х. Тригулова – участник международных конференций, симпозиумов, ее работы опубликованы в Узбекистане, России, Белоруссии, США, Турции.

